मानवअधिकार रक्षक र उनीहरूका अधिकार

आधारभूत जानकारी

मानवअधिकार रक्षक र उनीहरूका अधिकार

आधारभूत जानकारी

मानवअधिकार र सामाजिक न्यायका निम्ति

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

कलङ्की, स्यूचाटार, पो.ब.नं. २७२६, काठमाडौं

फोन: ४२७८७७०, फ्याक्स: ४२७०५५१

इमेल: insec@insec.org.np वेबसाइट: www.inseconline.org

मानवअधिकार रक्षक र उनीहरूका अधिकार
आधारभूत जानकारी

प्रथम प्रकाशनः ०६५ असार, १,५०० प्रति

दोस्रो प्रकाशनः ०६६ भदौ, १,००० प्रति

तेस्रो प्रकाशनः ०६७ चैत, १,००० प्रति

प्रकाशकः अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

सर्वाधिकारः इन्सेकमा सुरक्षित

लेखनः विद्या चापागाई

आवरण/लेआउटः गीता माली

मुद्रणः ड्रिम ग्राफिक्स, धापासी, काठमाडौँ

भूमिका

मानवअधिकार रक्षक अग्रपङ्क्तिमा रहेर मानवअधिकारको संरक्षण, प्रबर्द्धन र वहालीका लागि कार्यरत रहन्छन्। उनीहरू मानवअधिकारका विश्वव्यापी मान्यतालाई यथार्थमा परिणत गर्ने सामाजिक परिवर्तनको अभियानमा सक्रिय छन्। मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार राज्य तथा गैरराज्य पक्षबाट उल्लङ्घन भइरहेको हुन्छ। मानवअधिकार रक्षकहरूको सुरक्षाका लागि यससँग सरोकार राख्ने सवै पक्षको सहयोग, सद्भाव र ऐक्यवद्धता अपरिहार्य हुन्छ।

मानवअधिकार रक्षकहरूले गर्ने साहसिक र उल्लेखनीय काममा सघाउने उद्देश्यले यो पुस्तिका तयार गरिएको हो। मानवअधिकार रक्षकको अधिकारको उल्लङ्घन भएको अवस्थामा उपचारका लागि उजुरी प्रक्रिया, उजुरी गर्न सकिने निकायका साथै उनीहरूको अधिकारका बारेमा पनि यस पुस्तिकामा चर्चा गरिएको छ। यस पुस्तिकामा मानवअधिकार रक्षकको परिभाषादेखि लिएर उनीहरूले मानवअधिकार संरक्षणमा पुऱ्याउने योगदानका साथै संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा मानवअधिकार रक्षकको संरक्षणका लागि गरिएको व्यवस्था पनि प्रश्नोत्तरको रूपमा राखिएको छ। सन् १९९८ डिसेम्वर १० मा मानवअधिकार रक्षकहरूको सम्मेलनले पारित गरेको पेरिस घोषणा र संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाले ९ डिसेम्बर १९९८ मा पारित "विश्वव्यापीरूपमा मान्यता प्राप्त मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्बर्द्धन र संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र" (मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्र) पनि समेटिएको छ। यसका साथै यस पुस्तिकामा युरोपेली संघद्वारा मानवअधिकार रक्षकको अधिकार सुनिश्चितताका लागि जारी गरिएको युरोपेली संघको मार्गनिर्देशिकाका साथै यस मार्गनिर्देशिकाको नेपालमा स्थानीय कार्यान्वयन गर्न तर्जुमा गरिएको रणनीति पनि समावेश गरिएको छ।

पत्रकार, वकिल, न्यायधीश, प्रहरी र चिकित्सकहरूको भूमिकाका आधारमा उनीहरूलाई पनि मानवअधिकार रक्षकको रूपमा लिइन्छ। मानवअधिकारको रक्षाको जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने क्रममा मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणको सवाल अहिलेको ज्वलन्त विषय हो। विश्वभर मानवअधिकार रक्षकको अधिकार हननका घटनाहरू बृद्धि भइरहेको अवस्थामा यो विषय बढी सान्दर्भिक भएर अगाडि आएको छ। नेपालमा पनि यस विषयमा जनचासो बढाउन, कुनै पनि अवस्थामा मानवअधिकार रक्षकको अधिकार हनन हुन नदिनतर्फ सम्बन्धित पक्षहरूको ध्यानाकर्षण गर्न मद्दत पुऱ्याउनेछ र मानवअधिकार रक्षक स्वयम्लाई पनि यस विषयमा जानकार बनाउनुका साथै उनीहरूलाई आफ्नो अधिकारको हनन भएको अवस्थामा यस पुस्तिकाले मार्गनिर्देशकको रूपमा सहयोग गर्ने अपेक्षा राखिएको छ।

युरोपेली सङ्घको मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिकाको नेपालमा स्थानीय कार्यान्वयन गर्न तर्जुमा गरिएको रणनीतिको नेपाली संस्करण उपलब्ध गराई सहयोग गरेकोमा युरोपेली आयोगको नेपालस्थित प्रमण्डललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। यो पुस्तिकाको तयारी इन्सेकको मानवअधिकार अभियान कार्यक्रमअन्तर्गत गरिएको हो। पुस्तिकाको तयारीको लागि विशेष सहयोग गर्नुहुने सो केन्द्रकी सम्झा श्रेष्ठ र यसको लेखनकार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने इन्सेकको मानवअधिकार वकालत कार्यक्रमकी विद्या चापागाईप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु। प्रस्तुत पुस्तिकाको भाषा सम्पादनका लागि इन्सेकका नरनाथ लुइँटेल र साजसज्जाका निम्ति इन्सेक डेस्कटप अधिकृत गीता माली धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ।

२०६५ असार

सुबोधराज प्याकुरेल
अध्यक्ष

विषयसूची

१. मानवअधिकार रक्षक को हुन् ?/५

२. मानवअधिकार रक्षकहरूले के गर्दछन् ? /५

३. कस्तो व्यक्ति मानवअधिकार रक्षक बन्न सक्दछन् ? /६

४. के मानवअधिकार रक्षक बन्न कुनै न्यूनतम मापदण्ड चाहिन्छ ? /७

५. मानवअधिकार रक्षकहरूको विरुद्धमा गरिने मानवअधिकार उल्लङ्घन के-के हुन् ? /८

६. महिला मानवअधिकार रक्षकहरूलाई किन विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ ? /८

७. मानवअधिकार रक्षकका अधिकारहरूको हनन गर्ने पीडक/हननकर्ता को हुन् ? /९

८. मानवअधिकार रक्षकहरूलाई संरक्षण गर्न र उनीहरूको कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा के-कस्ता संयन्त्रहरूको विकास गरिएको छ ? /१०

९. मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि नेपालमा के-कस्ता संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको छ ? /११

१०. मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र के हो ? /११

११. घोषणापत्रमा के-कस्ता प्रावधानहरू छन् ? /१२

१२. मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवका विशेष प्रतिनिधिको व्यवस्था कहिले गरिएको हो ? /१५

१३. संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्अन्तर्गत मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकको व्यवस्था कहिले गरिएको हो ? /१६

१४. मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकको औपचारिक क्षेत्राधिकार के हो ? /१६

१५. विशेष समाधिक्षकले गर्ने प्रमुख कार्यहरू के-के हुन् ? /१७

१६. मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका के हो ? /२५

१७. के ईयूको मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिका नेपालमा स्थानीय कार्यान्वयन गर्ने रणनीति तर्जुमा गरिएको छ ? /२७

१८. ईयूले नेपालमा मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिकालाई कसरी प्रबर्द्धन गर्नसक्छ ? /२७

१९. ईयूले नेपालमा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई कसरी संरक्षण गर्नसक्छ ? /२८

२०. मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयूको कार्यसमूहले कसरी काम गर्दछ ? /३०

अनुसूची-१: मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रका विशेष समाधिक्षकसमक्ष उजुरी पेश गर्नका लागि निर्देशिका /३१

अनुसूची-२: मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्र /३५

अनुसूची-३: संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका /४५

अनुसूची-४: मानवअधिकार रक्षकहरूसँग सान्दर्भिक अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय दस्तावेजहरू /५४

अनुसूची-५: मानवअधिकार रक्षकको पेरिस घोषणापत्र /५५

१ मानवअधिकार रक्षक को हुन् ?

'मानवअधिकार रक्षक' भन्नाले मानवअधिकारको सम्बर्द्धन र संरक्षणका लागि व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा कार्य गर्ने व्यक्तिलाई जनाउँछ । आरुना दैनिक कार्यहरुमा मानवअधिकारको संबर्द्धन र संरक्षणका कार्यहरुमा समलंग्न व्यक्तिहरुका अतिरिक्त अधिकारमुखी कार्यहरु गर्ने सबै व्यक्तिहरुपनि मानवअधिकार रक्षकको परिभाषा भित्र पर्दछन् । जस अर्न्तगत मानवअधिकार संस्थाहरुका लागि काम गर्ने व्यक्तिहरु, मानवअधिकारका विषयहरुमा अभियान चलाउने पत्रकारहरु, कानुन व्यवासीहरु, महिला हिंसाको आवाज उठाउने महिलाहरु, शिक्षक र स्वास्थ्यकर्मी, श्रमिकहरुमा हितमा कार्य गर्ने व्यक्तिहरु तथा मानवअधिकारको संबर्द्धन र संरक्षणमा लाग्ने अन्य व्यक्तिहरु पर्दछन् ।

मानवअधिकार रक्षकहरू विश्वका हरेक भागमा सक्रिय छन् । आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वका कारण विभाजित राष्ट्रहरू होउन् वा स्थिर राजनीतिक अवस्था भएका राष्ट्रहरू, मानवअधिकार रक्षकहरू सक्रियरूपमा मानवअधिकार सम्बर्द्धन र संरक्षण कार्यमा क्रियाशील छन् । कुनै अप्रजातान्त्रिक मुलुक होस् या सबल प्रजातान्त्रिक अभ्यास भएको मुलुक, त्यसैगरी आर्थिक रूपमा विकासशील होस् या विकसितको सूचीमा पर्ने मुलुक, हरेक स्थानमा मानवअधिकार रक्षकहरू सक्रिय छन् ।

२ मानवअधिकार रक्षकहरूले के गर्दछन् ?

मानवअधिकार रक्षकहरूले मुख्यगरी निम्नलिखित कार्यहरू गर्दछन् :

- राजनीतिक तथा राजनीतिक अधिकारहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षणका साथै आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको प्रबर्द्धन, संरक्षण र परिपालनको माग/खोजी गर्ने,
- आफ्नो समुदाय र राष्ट्रमा मानवअधिकारको सम्मानका लागि सहयोग गर्दै स्थानीय र राष्ट्रियस्तरमा कार्य गर्ने,

- मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूको अध्ययन-अनुसन्धान, सूचना सङ्कलन र प्रतिवेदन तयार गर्ने र मानवअधिकारको सुनिश्चितताका लागि सार्वजनिक र महत्वपूर्ण राजनीतिक र न्यायिक अधिकारीहरूको ध्यानाकर्षण गर्न अवलम्बन गरिने रणनीति कार्यान्वयनमा त्यस्ता अध्ययन-अनुसन्धान, सूचना सङ्कलन र प्रतिवेदनद्वारा औँल्याइएका तथ्यहरूको प्रयोग गर्ने,
- मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनामा पीडित भएका व्यक्तिहरूको सहयोगार्थ कार्य गर्ने,
- मानवअधिकारसम्बन्धी कानुनी मापदण्डहरूको सम्मानका लागि जवाफदेहिता स्थापित गर्न र मानवअधिकार उल्लङ्घनकर्ताहरूलाई मुद्दा चलाउनका लागि राज्यको क्षमता अभिबृद्धि गर्न क्रियाशील हुने,
- सरकारलाई मानवअधिकारसम्बन्धी दायित्वहरूको परिपूर्ति गर्न, सुशासन कायम गर्न, प्रजातान्त्रिकरणका लागि सहयोग र भ्रष्टाचार तथा अख्तियार दुरूपयोगको अन्त्यका लागि वकालत गर्न र जनतालाई प्रशिक्षित गर्न प्रोत्साहित गर्ने,
- मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूको यथोचित कार्यान्वयनका लागि विशेषगरी आफ्नो संस्थामार्फत् महत्वपूर्ण योगदान गर्ने,
- पेशागत कार्यका सन्दर्भमा मानवअधिकारसम्बन्धी मापदण्डहरू लागू गराउन र आम जनता एवम् जोखिममा रहेका व्यक्तिहरूलाई मानवअधिकारसम्बन्धी मापदण्ड र व्यवस्थाहरूका बारेमा जानकारी प्रदान गर्न तालिम तथा यस्तै अन्य कार्यक्रमका माध्यमबाट मानवअधिकार शिक्षा अभिबृद्धि गर्ने।

३ कस्तो व्यक्ति मानवअधिकार रक्षक बन्न सक्दछन् ?

मानवअधिकार रक्षक भनेको को हो र को बन्नसक्छ भन्नेबारे कुनै निश्चित परिभाषा छैन। मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी घोषणापत्र (हेर्नुहोस् अनुसूची २) (प्रस्तावनाको चौथो अनुच्छेद) ले "आम जनता र व्यक्ति-विशेषका मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सबैखाले उल्लङ्घनको प्रभावकारी

अन्त्यका लागि योगदान गर्ने व्यक्ति, समूह र सङ्गठनहरू" लाई मानवअधिकार रक्षकको रूपमा परिभाषित गरेको छ।

यो बृहत् वर्गीकरणका आधारमा भन्नुपर्दा, मानवअधिकारको प्रबर्द्धनका लागि संसारको सबैभन्दा ठूलो शहरमा कार्यालय भएको अन्तरसरकारी सङ्गठनदेखि आफ्नो स्थानीय समुदायमा कार्यरत जुनसुकै व्यक्ति वा समूह पनि मानवअधिकार रक्षक हुनसक्छन्। जुनसुकै लिङ्ग, उमेर समूह, विश्वको जुनसुकै कुनामा बस्ने, सबैखाले पेशागत वा अन्य पृष्ठभूमि भएका व्यक्ति मानवअधिकार रक्षक बन्न सक्दछन्। कुनै गैरसरकारी वा अन्तरसरकारी संस्थामा कार्यरत व्यक्ति मात्र नभई कतिपय अवस्थामा सरकारी अधिकारी, निजामति कर्मचारी वा निजी क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्ति पनि मानवअधिकार रक्षक हुनसक्छ भन्ने कुरा बुझ्नु महत्वपूर्ण छ।

अरुलाई सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता, अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार मापदण्डहरूप्रति प्रतिबद्धता, समानता र अविभेदप्रति विश्वास, मानवअधिकारको प्रबर्द्धनका लागि कार्य गर्ने प्रतिबद्धता र त्यसका लागि अदम्य साहस प्रायः मानवअधिकार रक्षकहरूका साझा गुणहरू हुन्।

४ के मानवअधिकार रक्षक बन्न कुनै न्यूनतम मापदण्ड चाहिन्छ ?

मानवअधिकार रक्षक बन्न कुनै खास "योग्यता" चाहिँदैन। यदि चाहने हो भने हामी सबै मानवअधिकार रक्षक बन्न सक्छौं भन्ने कुरा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रले स्पष्ट पारेको छ। जेहोस्, मानवअधिकार रक्षक बन्न चाहिने "मापदण्ड" एउटा जटिल विषय हो। मानवअधिकार रक्षकहरूका अधिकारका साथै जिम्मेवारी वा कर्तव्यहरू पनि छन् भन्ने कुरा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रले स्पष्टरूपमा सङ्केत गरेको छ। मानवअधिकार रक्षकहरूले अनिवार्यरूपमा :

- मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा परिभाषित गरिएबमोजिम मानवअधिकारको सर्वव्यापकता स्वीकार गर्नुपर्दछ,

- मानवअधिकारको क्षेत्रभित्र प्रस्तुत गरिएका तर्कहरूको वैधताबारे सरोकार जनाउने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रको पालनाका लागि शान्तिपूर्ण कदम चाल्ने।

५ मानवअधिकार रक्षकहरूको विरुद्धमा गरिने मानवअधिकार उल्लङ्घन के-के हुन् ?

संसारका हरेक क्षेत्रमा ठूलो सङ्ख्यामा मानवअधिकार रक्षकहरू आफ्नो मानवअधिकार उल्लङ्घनको शिकार भएका छन्। उनीहरू गैरन्यायिक हत्या, यातना, कुटपिट, स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी र थुना, ज्यानमार्ने धम्की, दूर्व्यवहार र मानहानीका साथै स्वतन्त्ररूपमा हिँडडुल, अभिव्यक्ति, सङ्गठन र भेला गर्न पाउने स्वतन्त्रतामाथि बन्देजबाट लक्षित गरिएका छन्। मानवअधिकार रक्षकहरू झुठा मुद्दा र पक्षपातपूर्ण अदालती सुनुवाई र दोषी ठहऱ्याइने कार्यबाट पीडित भएका छन्।

यस्ता उल्लङ्घनका घटनामा प्रायः मानवअधिकार रक्षकहरू स्वयम् र उनीहरू कार्यरत संस्था वा निकायहरूलाई लक्षित गरिएको पाइन्छ। कहिलेकाहीँ, मानवअधिकार रक्षकहरूमाथि दबाब सिर्जना गर्ने साधनका रूपमा उनीहरूका परिवारलाई उल्लङ्घनको तारो बनाइन्छ। कतिपय मानवअधिकार रक्षकहरू उनीहरूले संरक्षण गर्नखोज्ने अधिकारको प्रकृतिका कारण गम्भीर खतरामा छन्। महिला मानवअधिकार रक्षकहरूले कहिलेकाहीँ लैङ्गिक विशिष्टता भएका र विशेष सावधानी चाहिने खतराहरू झेल्नुपर्दछ।

६ महिला मानवअधिकार रक्षकहरूलाई किन विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ ?

महिला मानवअधिकार रक्षकहरू मानवअधिकारको प्रबर्द्धन र संरक्षणका लागि अग्रपङ्क्तिमा रहन्छन्। त्यसो गर्दा, उनीहरूले पुरुष मानवअधिकार रक्षकहरूले भोग्ने खतराहरू त झेल्नु पर्दछ नै, यसबाहेक महिला भएकै कारणले

निश्चित प्रकारका जोखिमहरूको पनि सामना गर्नुपर्दछ। उनीहरूमाथि हुने दूर्व्यवहार र आक्रमणहरूका विभिन्न स्वरूपहरू हुन्छन्- चाहे ती उनीहरूविरुद्ध लक्षित मौखिक दूर्व्यवहार होस् या शारीरिक आक्रमण, यौन दूर्व्यवहार र बलात्कार।

महिला मानवअधिकार रक्षकहरूमाथि पुरुषहरूभन्दा बेग्लैरूपमा पर्ने दबाब र सामना गर्नुपर्ने अन्य अतिरिक्त चुनौतीहरू, खास अवस्था र उनीहरूले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिकाका बारेमा विशेष सचेतनता र संवेदनशीलता हुनु जरुरी हुन्छ। महिला मानवअधिकार रक्षकहरूका साथै पुरुष मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षण र उनीहरूको काममा सहयोग सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ। महिलाहरूलाई पनि मानवअधिकार रक्षकका रूपमा स्थापित गरिनुपर्दछ।

महिला मानवअधिकार रक्षकहरूले प्रजातान्त्रिक सिद्धान्तहरूलाई कमजोर पारिएको अवस्थामा पनि मानवअधिकार प्रबर्द्धन र संरक्षणको कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ। अधिनायकवादी शासनमा राज्यको त्यस्तो चरित्रको आलोचना गर्दा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई गिरफ्तार गर्ने, बन्दी बनाउने, दूर्व्यवहार गर्ने र हत्यासमेत गर्नेजस्ता व्यवहारहरू भएको पाइन्छ। अहिलेको अवस्थामा, राज्य र गैरराज्य पक्षहरूलाई उनीहरूद्वारा भएका मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना र मुद्दाहरूमा जवाफदेही बनाउने कार्य अझ बढी कठीन हुँदै आएको छ। त्यसैगरी, महिला मानवअधिकार रक्षकहरूको कार्य पनि पहिलाभन्दा बढी जोखिमपूर्ण बनेको छ।

७ मानवअधिकार रक्षकका अधिकारहरूको हनन गर्ने पीडक/हननकर्ता को हुन् ?

मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार सुनिश्चित गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी भए तापनि राज्यका निकायहरू नै मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार प्रायः उल्लङ्घन गर्ने प्रमुख पीडक वा हननकर्ता हुन्। तैपनि, सशस्त्र समूह, व्यापारिक निकायहरू (जस्तैः अन्तर्राष्ट्रिय कम्पनी र व्यक्तिहरू) पनि यस्तो अधिकार हनन गर्ने वा त्यस्ता कार्यमा मुछिने गर्दछन्। मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकारको सम्मान र संरक्षण गर्ने उनीहरूको जिम्मेवारीलाई पनि यहाँ उल्लेख गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ।

८ मानवअधिकार रक्षकहरूलाई संरक्षण गर्न र उनीहरूको कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा के-कस्ता संयन्त्रहरूको विकास गरिएको छ ?

- संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाले ९ डिसेम्बर १९९८ मा यसको प्रस्ताव नं. ५३/१४४ द्वारा "विश्वव्यापीरूपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र" पारित गऱ्यो। यो घोषणापत्रलाई छोटकरीमा "मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्र" पनि भनिन्छ।
- मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्र कार्यान्वयनको अवस्था अनुगमन र कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न एकजना विशेष प्रतिनिधि नियुक्तिका लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घको तत्कालीन मानवअधिकार आयोगले अप्रिल २००० मा राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई अनुरोध गऱ्यो।
- संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आन्तरिक पुनर्संरचनाका क्रममा सन् २००६ मा आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्अन्तर्गत रहेको तत्कालीन मानवअधिकार आयोग विघटन गरी अन्य कार्यहरूका साथै आयोगका क्षेत्राधिकारहरूलाई सान्दर्भिक र पुनर्संरचित स्वरूपमा ग्रहण गर्ने गरी त्यो भन्दा अझ शक्तिशाली निकायका रूपमा मानवअधिकार परिषद् गठन गरियो, जो महासभाअन्तर्गत रहेको छ। मानवअधिकार परिषद्ले मार्च २००८ मा यसको प्रस्ताव नं. ७/८ द्वारा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी व्यवस्थालाई तीन वर्षका लागि निरन्तरता दिने निर्णय गऱ्यो। तर, मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी "संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवका विशेष प्रतिनिधि" को सट्टा "विशेष समाधिक्षक" को व्यवस्था गऱ्यो। विशेष समाधिक्षक मानवअधिकार परिषद्प्रति उत्तरदायी हुने पनि निर्णय गरियो।

९ मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि नेपालमा के-कस्ता संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको छ ?

नेपालमा मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि राज्यद्वारा कुनै छुट्टै कानुनी वा संस्थागत संयन्त्रको व्यवस्था गरिएको छैन। आम नागरिकले नेपालका नागरिक भएवापत् पाउने संरक्षण र अधिकार नै मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकारका रूपमा रहेको अवस्था छ। अन्तरिम संविधान, नागरिक अधिकार ऐन, सरकारी मुद्धासम्बन्धी ऐन, कानुन व्यवशायी परिषद् ऐन, समाज कल्याण परिषद् ऐन, संस्था दर्ता ऐन, ट्रेड युनियन अधिकारका सम्बन्धमा ट्रेड युनियन ऐन, श्रम ऐन र अन्य कानुनहरूमा नागरिकका यस्ता अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ। राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगलगायत्का राष्ट्रिय मानवअधिकार निकायहरू, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू, मानवअधिकार संस्था, नागरिक समाज र पेशागत सङ्गठनहरूद्वारा उनीहरूको क्षेत्राधिकारअन्तर्गत मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षण गर्न र आवश्यक संयन्त्र निर्माणका लागि राज्यलाई जवाफदेही बनाउन विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दै आएका छन्।

१० मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र के हो ?

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र मानवअधिकार रक्षकका रूपमा मानवअधिकारसम्बन्धी कार्य गर्ने व्यक्तिहरूको पहिचान स्थापित गर्ने र उनीहरूको अधिकार तथा ती अधिकारको "रक्षा"का लागि पूरा गरिनुपर्ने दायित्व वा जिम्मेवारीहरूलाई औपचारिक रूपमा परिभाषित गर्ने पहिलो प्रमुख दस्तावेज हो। मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भएको पचासौं वर्षगाँठका अवसरमा, सन् १९९८ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाले सदस्य राष्ट्रहरूको मतैक्यतामा यो घोषणापत्र पारित गरेको हो। त्यसकारण यो घोषणापत्रले कार्यान्वयनका लागि राज्यहरूको बलियो प्रतिबद्धता प्राप्त गरेको छ।

घोषणापत्र आफैंमा कानुनीरूपमा वाध्यकारी दस्तावेज भने होइन। यद्यपि,

यसमा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (आईसीसीपीआर) जस्ता कानुनीरूपमा बाध्यकारी अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा व्यवस्था गरिएका मानवअधिकार मापदण्डहरूमा आधारित कैयन् सिद्धान्त र अधिकारहरू समावेश गरिएका छन्।

११ घोषणापत्रमा के-कस्ता प्रावधानहरू छन् ?

घोषणापत्रले मानवअधिकार रक्षकहरूलाई उनीहरूको मानवअधिकार कार्यका सन्दर्भमा सहयोग र संरक्षण प्रदान गर्दछ। यसले कुनै नयाँ अधिकारहरूको विकास गरेको छैन तर विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा व्यवस्था गरिएका अधिकारहरूलाई मानवअधिकार रक्षकहरूको कार्य, भूमिका र अवस्थाका सन्दर्भमा लागू गर्न सजिलो हुने गरी स्पष्ट पारेको छ।

(क) मानवअधिकार रक्षकहरूसाग सम्बन्धित अधिकार र संरक्षणका लागि गरिएको व्यवस्था

घोषणापत्रको धारा १, ५, ६, ७, ८, ९, ११, १२ र १३ ले मानवअधिकार रक्षकहरूका अधिकारका साथै उनीहरूको निश्चित संरक्षणको व्यवस्था गरेका छन्। जस्तै:

- राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकारको संरक्षण र परिपालनको खोजी गर्ने,
- व्यक्तिगत वा संस्थागत रूपमा मानवअधिकारसम्बन्धी गतिविधि सञ्चालन गर्ने,
- सङ्घ-सङ्गठन र गैरसरकारी संस्थाहरू गठन गर्ने,
- शान्तिपूर्ण रूपमा भेला हुने,
- मानवअधिकारसम्बन्धी सूचना खोजी गर्ने, प्राप्त गर्ने र राख्ने,
- मानवअधिकारका नयाँ-नयाँ विचार र सिद्धान्तहरू विकास र तीबारे छलफल गर्ने, र तिनको स्वीकार्यताका लागि वकालत गर्ने,
- सरकारी अङ्ग वा निकायहरू र सार्वजनिक मामलासँग सरोकार राख्ने

संस्थाहरूलाई उनीहरूको कमजोरी वा गल्तीका बारेमा आलोचना गर्ने र उनीहरूको कार्यमा सुधार ल्याउनका लागि आवश्यक सुझावहरू पेश गर्ने, र मानवअधिकारको परिपालनका लागि व्यवधान खडा गर्नसक्ने उनीहरूका कार्यको कुनै पक्षका बारेमा ध्यानाकर्षण गर्ने,

- मानवअधिकार विपरीतका आधिकारिक नीति र कार्यका बारेमा उजुरी गर्ने र त्यस्तो उजुरीको सुनुवाई माग गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षाका लागि व्यवसायिकरूपमा स्तरीय कानुनी सहायता वा अन्य उपयुक्त सल्लाह र सहयोग प्रदान गर्ने,
- सार्वजनिक सुनुवाई, कानुनी कार्यवाही र मुद्दाको सुनुवाईहरू राष्ट्रिय कानुन र अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार दायित्वअनुरूप भए/नभएको मूल्याङ्कन गर्न त्यस्ता सुनुवाई र कार्यवाहीहरूमा सहभागी हुने,
- गैरसरकारी र अन्तरसरकारी संस्थाहरूसँग व्यवधानरहित पहुँच र सञ्चार-सम्बन्ध स्थापित गर्ने,
- अधिकार उल्लङ्घन भएको अवस्थामा प्रभावकारी कानुनी उपचार प्राप्त गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकको रूपमा यो पेशा वा व्यवसायको कानुनसङ्गत अभ्यास गर्ने,
- मानवअधिकारको उल्लङ्घन हुने राज्यका कुनै कार्यप्रति शान्तिपूर्ण रूपमा प्रतिक्रिया वा विरोध जनाउँदा राष्ट्रिय कानुनअन्तर्गत प्रभावकारी संरक्षण पाउने,
- मानवअधिकार संरक्षणका लागि स्रोत-साधन दाबी, प्राप्त र उपयोग गर्ने (विदेशबाट आर्थिक सहायता प्राप्त गर्नेसमेत)।

(ख) राज्यका जिम्मेवारी/कर्तव्यहरू

घोषणापत्रका सबै प्रावधानहरूको कार्यान्वयन र सम्मान गर्नु राज्यको जिम्मेवारी हो। धारा २, ९, १२, १४ र १५ ले राज्यको भूमिकाका सम्बन्धमा निश्चित व्यवस्था गरेका छन् र प्रत्येक राज्यका जिम्मेवारी र कर्तव्यहरू तोकेका छन्।

- सबै मानवअधिकारहरूको संरक्षण, प्रबर्द्धन र कार्यान्वयन गर्ने,

- यसको क्षेत्राधिकारभित्र रहेका सबै व्यक्तिहरूले सबै नागरिक तथा राजनीतिक एवम् आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारका साथै अन्य अधिकार र स्वतन्त्रताहरूको उपभोग गर्न पाएको सुनिश्चित गर्ने,
- मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितताका लागि आवश्यक हुनसक्ने कानुनी, प्रशासनिक र अन्य कदमहरू चाल्ने,
- मानवअधिकार उल्लङ्घनबाट पीडित भएको दाबी गर्ने व्यक्तिलाई प्रभावकारी उपचारको व्यवस्था गर्ने,
- मानवअधिकार उल्लङ्घन भएको भनिएका मुद्दा वा घटनाहरूको अविलम्ब र निष्पक्ष छानबिन गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको वैधानिक उपभोग गरेवापत हुनसक्ने कुनै पनि प्रकारका हिंसा, धम्की, प्रतिकार, कानुनी वा व्यवहारिक भेदभाव, दबाब वा अन्य कुनै स्वेच्छाचारीबाट प्रत्येक व्यक्तिलाई संरक्षणको सुनिश्चितता दिन आवश्यक कदमहरू चाल्ने,
- नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूका बारेमा आम जनतामा चेतना अभिबृद्धि गर्ने,
- मानवअधिकारको प्रबर्द्धन र संरक्षणका लागि जाँचबुझ अधिकारी, मानवअधिकार आयोगजस्ता स्वतन्त्र राष्ट्रिय निकायहरूको स्थापना र विकासको सुनिश्चितता र त्यसका लागि सहयोग गर्ने,
- औपचारिक शिक्षा र पेशागत तालिमहरूका सबै तहमा मानवअधिकार शिक्षणलाई प्रबर्द्धन र सहजीकरण गर्ने।

(ग) **सबैको जिम्मेवारी**

घोषणापत्रले आफ्नो समुदायप्रति प्रत्येक व्यक्तिका निश्चित कर्तव्यहरू भएको कुरामा जोड दिन्छ। यसले हामी सबैलाई मानवअधिकार रक्षक बन्नका लागि प्रेरित पनि पर्दछ। घोषणापत्रका धारा १०, ११ र १८ ले मानवअधिकारको

प्रबर्द्धन तथा प्रजातन्त्र र यसका संरचनाहरूको रक्षा गर्न एवम् अरुको मानवअधिकार हनन नगर्न प्रत्येक व्यक्तिका विभिन्न जिम्मेवारीहरू भएको उल्लेख गरेका छन्। धारा ११ ले अरुका मानवअधिकारमा असर गर्नसक्ने खासगरी प्रहरी, कानुन व्यवसायी, न्यायाधीशजस्ता विभिन्न पेशामा संलग्न व्यक्तिका जिम्मेवारीहरूमाथि विशेष जोड दिएको छ।

(घ) राष्ट्रिय कानुनको भूमिका

घोषणापत्रको धारा ३ र ४ ले मानवअधिकारका अति महत्वपूर्ण कानुनी मापदण्डहरूको पालनाको सुनिश्चितताका लागि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानुनबीचको सम्बन्धको रूपरेखा प्रस्तुत गरेका छन्।

१२ मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवका विशेष प्रतिनिधिको व्यवस्था कहिले गरिएको हो ?

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको तत्कालीन मानवअधिकार आयोगले २६ अप्रिल २००० मा प्रस्ताव नं. २०००/६१ मार्फत् मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी एकजना विशेष प्रतिनिधि नियुक्त गर्न महासचिवसमक्ष अनुरोध गऱ्यो। मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रको कार्यान्वयनका लागि सहयोग प्रदान गर्ने र संसारभर मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्थाका बारेमा सूचना सङ्कलन गर्ने उद्देश्यले आयोगले यस्तो अनुरोध गरेको थियो। महासचिवद्वारा मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी आफ्नो पहिलो विशेष प्रतिनिधिका रूपमा अगष्ट २००० मा पाकिस्तानकी हिना जिलानीलाई नियुक्त गरियो। मानवअधिकार आयोगले सन् २००३ मा प्रस्ताव नं. २००३/६४ मार्फत् जिलानीको पदावधि तीन वर्षका लागि नवीकरण गऱ्यो। त्यसैगरी राष्ट्रसङ्घको मानवअधिकार प्रणालीमा संरचनात्मक परिवर्तन भएपश्चात्, जुन २००७ मा प्रस्ताव नं. ५/१ मार्फत् मानवअधिकार परिषद्ले उनको पदावधि तीन वर्षका लागि थप गऱ्यो। जिलानीले अप्रिल २००८ सम्म अर्थात् आठ वर्ष मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी राष्ट्रसङ्घीय महासचिवका विशेष प्रतिनिधिका रूपमा कार्य गरिन्।

१३ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्अन्तर्गत मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकको व्यवस्था कहिले गरिएको हो ?

मार्च २००८ मा सम्पन्न राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्को सातौँ सत्रले मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी "संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवका विशेष प्रतिनिधि" को सट्टा "विशेष समाधिक्षक" को व्यवस्था गर्दै विशेष समाधिक्षक मानवअधिकार परिषद्प्रति उत्तरदायी हुने निर्णय गऱ्यो। र, मार्च २००८ मा युगाण्डाकी मार्गरेट सेकाग्ज्ञालाई मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षक नियुक्त गऱ्यो। उनले मे २००८ देखि आफ्नो क्षेत्राधिकार अन्तर्गतको काम शुरु गरेकी छन्।

१४ मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकको औपचारिक क्षेत्राधिकार के हो ?

विशेष समाधिक्षक संयुक्त राष्ट्रसङ्घको कर्मचारी होइन र उसले तलब पनि लिँदैन। उसले कुनै पनि राज्यभन्दा बिल्कुलै स्वतन्त्र भएर आफ्ना क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दछ। तत्कालीन मानवअधिकार आयोगको प्रस्ताव नं. २०००/६१ को तेस्रो अनुच्छेदमा व्यवस्था गरिएबमोजिम विशेष प्रतिनिधि (जो हालै विशेष समाधिक्षकमा परिवर्तन भएको छ) को क्षेत्राधिकार निम्न प्रमुख कार्य सम्पादन गर्नु हो, जुन क्षेत्राधिकारलाई मानवअधिकार परिषद्ले विशेष समाधिक्षकको क्षेत्राधिकारका रूपमा मान्यता प्रदान गरेको छ :

(क) मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षणका लागि व्यक्तिगत वा संस्थागत रूपमा कार्यरत कुनै पनि व्यक्तिको अवस्था र अधिकारका बारेमा सूचनाको खोजी, प्राप्त, अवलोकन र प्रतिक्रिया व्यक्त गर्नु,

(ख) घोषणापत्रको प्रबर्द्धन र प्रभावकारी कार्यान्वयनका सम्बन्धमा सरकार तथा अन्य सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग समन्वय/सम्बन्ध स्थापित र सम्वाद गर्नु,

(ग) मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि प्रभावकारी रणनीतिहरूको

बारेमा सुझाव प्रस्तुत गर्ने र त्यस्ता सुझावहरूको कार्यान्वयन अवस्थाबारे अनुगमन गर्ने,

(घ) कार्य सम्पादन गर्ने क्रममा लैङ्गिक दृष्टिकोण अवलम्बन गर्ने।

आफ्ना क्रियाकलापहरूका बारेमा विशेष समाधिक्षकले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको मानवअधिकार परिषद् र महासभामा वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दछ। उक्त प्रतिवेदनमा मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार प्रबर्द्धन र संरक्षणसम्बन्धी महत्वपूर्ण विषयवस्तु र अवस्थाका बारेमा उल्लेख गरिएको हुन्छ। विशेष समाधिक्षकले मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था आँकलन गर्नका लागि कुनै पनि देशको स्थलगत अध्ययन गर्दछ र रक्षकहरूको मानवअधिकारसम्बन्धी कुनै मुद्दा वा घटनाका सम्बन्धमा सम्बन्धित देशको सरकारसमक्ष आफ्नो चासो व्यक्त गर्दछ।

१५ विशेष समाधिक्षकले गर्ने प्रमुख कार्यहरू के-के हुन् ?

विशेष समाधिक्षकको क्षेत्राधिकार निकै व्यापक छ, जसका लागि उपयुक्त रणनीति, प्राथमिकता र कार्यान्वयन गरिनुपर्ने गतिविधिहरूको पहिचान आवश्यक पर्दछ। मानवअधिकार रक्षकहरूको "संरक्षण" समाधिक्षकको मुख्य सरोकारको विषय हो। यस्तो "संरक्षण" भन्नाले मानवअधिकार रक्षकहरू स्वयम्को संरक्षण र मानवअधिकारको रक्षा वा वकालत गर्न पाउने उनीहरूको अधिकारको संरक्षण दुवैलाई जनाउँछ। आफ्नो क्षेत्राधिकारको विश्वव्यापी चरित्रलाई ध्यान दिँदै, सबै राष्ट्रहरूका लागि समान रूपमा उही मापदण्डहरू लागू गरिएको सुनिश्चित गर्न विशेष समाधिक्षकले हरप्रयास गर्दछ। समाधिक्षकले आफ्नो क्षेत्राधिकार अनुरूप विभिन्न गतिविधिहरू सञ्चालन गर्दछ। त्यस्ता कतिपय गतिविधिहरू एक-आपसमा उस्तै खालका पनि हुन्छन् तर ती विभिन्न उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरिएका हुन्छन्।

(क) मानवअधिकार रक्षकहरूसँग सम्पर्क

सर्वप्रथम, विशेष समाधिक्षक विभिन्न माध्यमबाट मानवअधिकार

रक्षकहरूको पहुँचमा रहन प्रयास गर्दछन्।

विशेष समाधिक्षक मानवअधिकार रक्षकका अधिकार उल्लङ्घन गरिएको (हेर्नुहोस्, "(घ) व्यक्तिगत घटना वा मुद्दाहरू") समेतका सूचना प्राप्त गर्न उनीहरूको पहुँचमा रहन्छन् र सम्बन्धित राज्यसमक्ष प्रस्तुत गर्ने सरोकारका विषय पहिचान गर्न त्यस्ता सूचनालाई प्रयोग गर्दछन्।

वर्षमा कम्तिमा एकपटक संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्को सत्रका साथै नियमित रूपमा राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा आयोजित मानवअधिकारसम्बन्धी कार्यक्रमहरूमा सहभागी हुनु पनि विशेष समाधिक्षकका कार्यहरूमध्ये पर्दछ। यस्तो सहभागिताले विशेष समाधिक्षकलाई संसारका विभिन्न भागमा कार्यरत मानवअधिकार रक्षकहरूसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क-सम्बन्ध विस्तार गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ।

(ख) राज्यसँग सम्पर्क

विशेष समाधिक्षकले राज्यहरूसँग नियमित सम्पर्क कायम गर्दछन्। सामान्यखालका सम्पर्क विभिन्न कार्यक्रमहरूका अवसरमा स्थापित गरिन्छ। स्वीजरल्याण्डको जेनेभामा सम्पन्न हुने मानवअधिकार परिषद्का सत्रहरू र अमेरिकाको न्यूयोर्कमा सम्पन्न हुने महासभाका बैठकहरू यस्ता कार्यक्रमका उदाहरण हुन्। यस्ता बैठकमा विशेष समाधिक्षकले आफ्नो वार्षिक प्रतिवेदन सदस्य राष्ट्रहरूका प्रतिनिधिहरूसमक्ष प्रस्तुत गर्नुका साथै उनीहरूका प्रश्नहरूको जवाफ दिने र उनीहरूसँग व्यक्तिगतरूपमा भेटघाट/छलफल गर्ने गर्दछन्। त्यस्ता व्यक्तिगत भेटघाटका क्रममा सम्बन्धित राष्ट्रमा कार्यरत मानवअधिकार रक्षकहरूका व्यक्तिगत मुद्दा वा अवस्थाहरू तथा समग्र रूपमा उनीहरूको अवस्था र सवालहरूका बारेमा छलफल गरिन्छ।

त्यसैगरी, विशेष समाधिक्षकले कतिपय अवस्थामा निश्चित सवाल वा मुद्दाका बारेमा सम्बन्धित राज्यका आधिकारिक प्रतिनिधिहरूसँग बैठक बसेर वा लिखितरूपमा द्विपक्षीय ढङ्गले सम्पर्क गर्दछन्। जसमा उनले राज्यहरूसँग मानवअधिकार रक्षकहरूका निश्चित सवाल वा अवस्थाका बारेमा आफ्नो सरोकार व्यक्त गर्दछन् र तिनमा उक्त राज्यको सहयोगका लागि आग्रह गर्दछन्।

उदाहरणका लागि, कुनै निश्चित घटना वा मुद्दालाई सम्बोधन गर्नुपर्ने वा विशेष समाधिक्षकलाई सम्बन्धित राष्ट्रमा स्थलगत अध्ययन भ्रमण गर्न अनुरोध गर्दै सम्बन्धित राज्यको सरकारले औपचारिक निमन्त्रणा गर्नुपर्ने जस्ता विषयवस्तु यस्ता सम्पर्कका क्रममा उठाइने गरिन्छ।

(ग) अन्य प्रमुख सरोकारवालाहरूसँग सम्पर्क

विशेष समाधिक्षकले आफ्नो क्षेत्राधिकारअन्तर्गतका विषयवस्तु वा मुद्दा र गतिविधिका बारेमा ठूलो सङ्ख्यामा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग नियमित भेटघाट र सम्पर्क गर्दछन्। यस्ता प्रमुख सरोकारवालाहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूको भूमिका बढाउन र अवस्थामा सुधार गर्न प्रतिबद्ध राष्ट्रिय व्यवस्थापिकाका सदस्यहरू, मानवअधिकार आयोगका पदाधिकारीहरू, क्षेत्रीय अन्तरसरकारी संस्थाका कर्मचारी र संयन्त्रहरू, राज्य तथा तिनका समूहहरू, गैरसरकारी संस्थाहरूलगायत् पर्दछन्।

(घ) व्यक्तिगत घटना वा मुद्दाहरू

विशेष समाधिक्षकले मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार उल्लङ्घन भएका व्यक्तिगत अवस्था वा मुद्दाहरूका बारेमा सम्बन्धित राज्यसँग आफ्नो सरोकार व्यक्त गर्दछन्। उनले राज्यका निकायहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू, सञ्चारमाध्यम, मानवअधिकार रक्षकहरू र पीडित एवम् तिनका परिवारका सदस्यहरूजस्ता विभिन्न स्रोतबाट त्यस्ता अवस्था वा मुद्दाहरूका बारेमा सूचना प्राप्त गर्दछन्।

कुनै सूचना प्राप्त गरिसकेपछि विशेष समाधिक्षकले सर्वप्रथम उक्त सूचना मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकारसम्बन्धी उनको क्षेत्राधिकारभित्र पर्छ कि पर्दैन भन्ने कुरा छुट्याउँदछन्। त्यसपछि, मानवअधिकार उल्लङ्घनको उक्त आरोपित घटनाको वैधता र सूचनाको स्रोतको विश्वसनीयता जाँच गरिन्छ। घटनाको वैधता र स्रोतको विश्वसनीयता भएको पाइएमा, उक्त विषयका बारेमा विशेष समाधिक्षकले सम्बन्धित राज्यको सरकारसँग सम्पर्क गर्दछन्। त्यस्तो सम्पर्क प्रायजसो शीघ्र अपिल वा आरोपपत्रका माध्यमबाट गरिन्छ। उक्त अपिल वा पत्र

सम्बन्धित राष्ट्रको सरकारसमक्ष प्रेषण गर्नका लागि जेनेभास्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय कार्यालयमा रहेको त्यस राष्ट्रको कुटनीतिक नियोगसमक्ष बुझाइन्छ। त्यस्तो अपिल वा पत्रमा पीडित, आरोपित घटना र मानवअधिकारसम्बन्धी सरोकारका विषयबारे विस्तृत सूचना समावेश गरिएको हुन्छ। यसको प्रमुख उद्देश्य उक्त घटना वा मुद्दाका बारेमा यथाशीघ्र सम्बन्धित राज्यका निकायहरू जानकार भएको र उनीहरूले त्यसबारेमा आवश्यक अनुसन्धान गर्ने तथा मानवअधिकार उल्लङ्घनको अन्त्य वा रोकथाम गर्ने मौका पाएको सुनिश्चित गर्नु हो।

जारी वा सम्भावित मानवअधिकार उल्लङ्घनका सूचनाबारे सम्पर्क गर्न वा सरोकार जनाउन शीध्र अपिलको प्रयोग गरिन्छ। यसको उद्देश्य भनेको त्यस्तो अवस्थाका बारेमा राज्यका उपयुक्त निकायहरू तत्काल जानकार होउन् र मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू हुन नदिन हस्तक्षेपकारी भूमिका निर्वाह गर्न सकून् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु हो। उदाहरणका लागि, कुनै मानवअधिकार रक्षक/कानुनव्यवसायीले गरेको मानवअधिकार कार्यलाई लिएर उसलाई ज्यानमार्ने धम्की दिइएको अवस्था छ भने उक्त विषयलाई शिघ्र अपिलपत्रमा सम्बोधन गरिनसक्छ।

मानवअधिकार रक्षकको मानवअधिकार उल्लङ्घनको घटना भइसकेको छ र त्यसबाट प्रभावित मानवअधिकार रक्षकमाथि परेको असर बदल्न सकिँदैन भने त्यस्तो अवस्थाबारे सूचना सञ्चार गर्न वा सरोकार जनाउन आरोपपत्रको प्रयोग गरिन्छ। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा, कुनै मानवअधिकार उल्लङ्घन भएको लामो समय बितिसकेको र त्यससम्बन्धमा निश्चित निष्कर्षमा पुगिसकिएको अवस्थामा त्यस्तो उल्लङ्घनसम्बन्धी सूचना विशेष समाधिक्षकसमक्ष पुग्यो भने त्यसबारे सम्पर्क गर्न वा सरोकार जनाउन यस्तो पत्रको प्रयोग गरिन्छ। उदाहरणका लागि, कुनै मानवअधिकार रक्षकको हत्या भइसकेको छ भने आरोपपत्रमार्फत् त्यसबारे राज्यसमक्ष सरोकार व्यक्त गरिन्छ।

दुवै प्रकारका पत्रमा, विशेष समाधिक्षकले घटना वा विषयवस्तुका सम्बन्धमा अनुसन्धानका लागि सबै उपयुक्त कदमहरू चाल्न र आरोपित घटना वा मुद्दा सम्बोधन गर्न तथा त्यस्तो अनुसन्धान र कदमको परिणामबारे आफूलाई सूचना प्रदान गर्न सम्बन्धित राष्ट्रको सरकारसमक्ष आग्रह गर्दछन्। आरोपपत्रहरू

मुख्यगरी मानवअधिकार रक्षकहरूको मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना वा सवालबारे अनुसन्धान तथा दोषीमाथि फौजदारी अभियोजन गर्न राज्यका निकायहरूलाई आग्रह गर्नेसम्बन्धमा केन्द्रित हुन्छन्। सरकारसमक्ष प्रेषित यस्ता पत्रहरू गोप्य हुन्छन्। त्यससम्बन्धी प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने वर्षको अन्त्यसम्म अर्थात् निश्चित घटना वा मुद्दाबारे सरकारहरूसँग भएको सम्पर्क-सम्बन्धमा विशेष समाधिक्षकले संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्समक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश नगर्दासम्म यस्तो गोप्यता कायम रहन्छ।

मानवअधिकार रक्षकहरूको मानवअधिकार उल्लङ्घन भएको विषय वा घटना विशेष समाधिक्षकको मात्र सरोकारको विषय होइन। जस्तै: कुनै मानवअधिकार रक्षकको गैरन्यायिक हत्या भएको छ भने उक्त घटना मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकका साथै गैरन्यायिक हत्यासम्बन्धी अन्य विशेष कार्यविधिको पनि सरोकारको विषय बन्नजान्छ। त्यसैगरी, मानवअधिकार रक्षकलाई स्वेच्छाचारी ढङ्गले गिरफ्तार गरी यातना दिनुका साथै बेपत्तासमेत पारिएको छ भने उक्त घटना मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकको सरोकारको विषय त बन्छ नै, यसबाहेक स्वेच्छाचारी गिरफ्तारी, यातना र बेपत्तासम्बन्धी बेग्ला-बेग्लै विशेष कार्यविधिका संयन्त्रहरूको पनि चासो र सरोकार बन्दछ। मानवअधिकार रक्षकहरूविरुद्ध भएका यस्ता घटनाहरू र उनीहरूका सवाल वा मुद्दाहरूका बारेमा विशेष समाधिक्षकले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका अन्य विशेष कार्यविधि वा विशेष समाधिक्षकहरूसँग नियमितरूपमा परामर्श गर्ने गर्दछन् र कुनै घटना वा मुद्दा क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने सम्बन्धित विशेष कार्यविधि वा विशेष समाधिक्षकहरूसँग मिलेर संयुक्तरूपमा राज्यलाई पत्र पठाउने गर्दछन्।

कुनै घटनाका बारेमा आवश्यक कारवाही अगाडि बढाउन विशेष समाधिक्षकलाई के-कस्तो सूचना चाहिन्छ र उक्त सूचना उनीसमक्ष कसरी पठाउनु पर्दछ भन्नेबारे अनुसूची-१ मा उदाहरणसहित चर्चा गरिएको छ।

(ङ) राष्ट्र भ्रमण

कुनै पनि राष्ट्रको भ्रमण गरी मानवअधिकारको स्थितिबारे जानकारी प्राप्त गर्नु पनि विशेष समाधिक्षकको क्षेत्राधिकारभित्र पर्दछ। कतिपय राष्ट्रहरूले आफ्नो

भू-भागमा त्यस्तो भ्रमण गर्न निमन्त्रणा पठाइसकेका छन्। यस्तो निमन्त्रणालाई "स्थायी आमन्त्रण" पनि भनिन्छ। यस्तो स्थायी आमन्त्रण भनेको कुनै पनि राष्ट्रको सरकारद्वारा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार प्रणालीका सबै विषयगत विशेष कार्यविधिहरूलाई पठाइने खुल्ला आमन्त्रण हो। यस्तो खुल्ला स्थायी आमन्त्रणमार्फत् राज्यहरूले विशेष कार्यविधिहरूद्वारा राष्ट्र भ्रमणका लागि गरिने अनुरोध सदैव स्वीकार गर्ने घोषणा गर्दछन्। अप्रिल २००८ सम्म ६० वटा राष्ट्रले विशेष कार्यविधिहरूलाई यस्तो खुल्ला स्थायी आमन्त्रण पठाइसकेका छन्। राज्यले स्थायी आमन्त्रण नपठाएको अवस्थामा विशेष समाधिक्षकले सम्बन्धित राष्ट्रको राज्यलाई पत्र पठाई आफूलाई आमन्त्रण गर्न अनुरोध गर्दछन्।

राष्ट्र भ्रमणले कुनै पनि राष्ट्रमा मानवअधिकार रक्षकहरूको भूमिका र अवस्थाका बारेमा विस्तृत रूपमा अध्ययन गर्न वा जानकारी हासिल गर्न, वास्तविक समस्याहरू पहिचान गर्न र त्यस्ता समस्या समाधानका लागि उपयुक्त सुझावहरू प्रस्तुत गर्न विशेष समाधिक्षकलाई अवसर प्रदान गर्दछ। क्षेत्राधिकारको प्रकृतिका आधारमा, विशेष समाधिक्षकले कुनै पनि राष्ट्रमा मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था के-कस्तो छ भन्नेबारे गहनरूपमा हेर्ने र जानकारी हासिल गर्नुपर्ने हुन्छ। जेसुकै भए पनि, यो सबै प्रक्रिया स्वतन्त्र र निष्पक्ष आँकलन/तथ्य प्रदान गर्नका लागि हो, जसलाई मानवअधिकार रक्षकहरूको योगदान र उनीहरूको संरक्षण सुदृढ बनाउन सबै सरोकारवालाहरूले प्रयोग गर्दछन्।

राष्ट्र भ्रमण सामान्यतया ५ देखि १० दिनसम्म हुने गर्दछ। त्यसक्रममा विशेष समाधिक्षकले राष्ट्र प्रमुख, सरकारका प्रमुख, सान्दर्भिक मन्त्रालय वा मन्त्रीहरू, स्वतन्त्र मानवअधिकार संस्थाहरू, उक्त राष्ट्रमा रहेका संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू, सञ्चारमाध्यम, मानवअधिकार रक्षकहरू आदिसँग भेटघाट गर्दछन्।

उल्लेखित सरोकारवालाहरूसँगको भेटघाटका क्रममा मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्थासँग सम्बन्धित विभिन्न विषयहरू उठाइन्छ। मानवअधिकार रक्षकहरूको मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूका साथै भेला हुने र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको स्थिति, स्रोत-साधन र सहयोगमा मानवअधिकार रक्षकहरूको पहुँच र उनीहरूका अधिकार संरक्षणका लागि राष्ट्रिय कानुनमा

गरिएको व्यवस्थाजस्ता आवश्यक "वातावरण" को स्थिति र उल्लङ्घनका घटनाबाट मानवअधिकार रक्षकहरूलाई संरक्षण गर्न राज्यका निकायहरूद्वारा भएका प्रयासका बारेमा यस्ता भ्रमणका क्रममा सरोकार व्यक्त गरिन्छ।

हरेक भ्रमणको केही महिनापछि विशेष समाधिक्षकले एउटा प्रतिवेदन जारी गर्दछन्, जसमा अन्य विषयहरूका साथै, सम्बन्धित राष्ट्रमा मानवअधिकार रक्षकहरूको मानवअधिकारसम्बन्धी प्रमुख सरोकारका विषय र सुझावहरू उल्लेख गरिन्छ। त्यसपछि विशेष समाधिक्षकले राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद्समक्ष औपचारिकरूपमा उक्त प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दछन्।

तत्कालीन विशेष प्रतिनिधिले आफूलाई नेपालको औपचारिक भ्रमणका लागि आमन्त्रण गर्न अनुरोध गर्दै कम्तिमा दुई पटक (अक्टोबर २००३ र डिसेम्बर २००४ मा) नेपाल सरकारसमक्ष आग्रह गरेकी थिइन्। तर, सरकारले हालसम्म पनि त्यस्तो आमन्त्रण पठाएको छैन। जसका कारण मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधि/विशेष समाधिक्षकले नेपालको औपचारिक भ्रमण/स्थलगत अध्ययन गर्न पाएका छैनन्।

(च) गोष्ठी तथा सम्मेलनहरू

विशेष समाधिक्षकले हरेक वर्ष मानवअधिकार रक्षकहरू वा उनीहरूसँग सम्बन्धित अन्य उपयुक्त विषयहरूमा केन्द्रित भएर विश्वका विभिन्न भागमा आयोजित गोष्ठी, सम्मेलनजस्ता निकै धेरै कार्यक्रमहरूमा भाग लिन्छन्। यस्ता कार्यक्रमहरू राज्य, संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, प्राज्ञिक संस्था, गैरसरकारी संस्था वा अन्य सरोकारवालाहरूद्वारा आयोजना गर्ने गरिन्छ।

(छ) रणनीतिहरू

विशेष समाधिक्षकले संसारभरका मानवअधिकार रक्षकहरूको भूमिका र अवस्थासँग सम्बन्धित विभिन्न सरोकारका विषयवस्तु वा क्षेत्रहरूको पहिचान गर्न र त्यस्ता क्षेत्रमा रक्षकहरूलाई सहयोग पुऱ्याउन आवश्यक पहल गर्दछन्। केही यस्ता विषयवस्तुहरू प्रजातान्त्रिकरण प्रक्रिया, स्थानीय निकायहरूको जिम्मेवारी, मानवअधिकार रक्षकहरूमाथि सुरक्षा वा आतङ्कवादविरोधी कानुनको असर आदि

हुन्। मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि क्षेत्रीय सञ्जालहरूको स्थापना र सबलीकरण उनीहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने रणनीतिहरूमध्ये एक हो।

विशेष रणनीतिअन्तर्गत विशेष समाधिक्षकले अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र राष्ट्रिय संरक्षण संयन्त्रहरूको स्थापना, विकास र सुदृढीकरणका लागि उपयुक्त अवसरहरूमा आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने, मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि स्थान विशेषमा भएका घटना वा देखिएका मुद्दाका सवालहरूलाई प्रेस विज्ञप्ति, मन्तव्य आदिका माध्यमबाट सार्वजनिक गर्ने र विषयगत सवालहरूमा अध्ययन/अनुसन्धान गर्नेजस्ता कार्यहरू पनि गर्दछन्। नेपालमा मानवअधिकार रक्षकहरू र तिनका संस्थाहरूको संरक्षणका सम्बन्धमा पनि तत्कालीन विशेष प्रतिनिधिले विभिन्न समयमा विज्ञप्तिहरूमार्फत् सरोकार व्यक्त गर्ने गरेकी थिइन्।

(ज) प्रतिवेदनहरू

विशेष समाधिक्षकले आफ्नो क्षेत्राधिकारअन्तर्गत राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार परिषद् र महासभामा प्रतिवेदनहरू पेश गर्नुपर्दछ। त्यस्ता प्रतिवेदनहरूमा उनले वर्षभरि सम्पन्न गरेका क्रियाकलापहरूको विवरण, मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार र अवस्थाका आधारभूत प्रवृत्ति र सरोकारहरूको वर्णन र त्यस्ता प्रवृत्ति र सरोकारका विषय सम्बोधनका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको हुन्छ। केही प्रतिवेदनहरूले सरोकारका प्रमुख विषयवस्तुका बारेमा विश्लेषण गरेका हुन्छन्। उदाहरणका लागि आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार, भेला हुने अधिकार हनन भएको अवस्थामा विरोध प्रदर्शन गर्न पाउने अधिकार, मानवअधिकार रक्षकहरू र उनीहरूको कार्यमा सुरक्षा कानुनको प्रभाव आदि क्षेत्रमा काम गर्दा मानवअधिकार रक्षकहरूले सामना गर्नुपरेको चुनौतिको विषयलाई लिन सकिन्छ। यस्ता प्रतिवेदनहरू कुनै निश्चित भू-भाग वा क्षेत्रमा मानवअधिकार रक्षकहरूले झेल्नुपरेका समस्याहरू तथा विश्वव्यापी सरोकारका खास-खास विषयवस्तुका निकै उपयोगी सूचक हुन्। प्रत्येक प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका सुझाव वा सिफारिसहरूले राज्य, संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय निकायहरू, मानवअधिकार रक्षकहरू स्वयम्, निजी क्षेत्र र ठूलो

सङ्ख्यामा रहेका अन्य सरोकारवालाहरूद्वारा गरिनुपर्ने कार्यका लागि आधार प्रदान गर्दछन्।

तत्कालीन विशेष प्रतिनिधिले आफ्ना प्रतिवेदनहरूमा नेपालका मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था, उनीहरूको अधिकार उल्लङ्घन भएका घटना र ज्वलन्त सवालहरूका बारेमा उल्लेख गर्ने गरेकी थिइन्। खासगरी सशस्त्र द्वन्द्व र राजाको प्रत्यक्ष शासनकालमा राज्य र गैरराज्य पक्षद्वारा भएका मानवअधिकार रक्षकहरूको मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना र प्रवृत्तिहरूका बारेमा उनले गम्भीर चासो व्यक्त गरेकी थिइन्। यस्तो प्रतिवेदनमार्फत् पीडक पक्षलाई पुन: त्यस्तो कार्य नदोहोऱ्याउन दबाब र लज्जा सृजना गर्नका लागि पनि महत्वपूर्ण योगदान मिल्दछ।

विशेष समाक्षिकका माथि उल्लेखित सबै प्रकारका कार्यहरूको मुख्य लक्ष्य मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षण र मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी घोषणापत्रको कार्यान्वयनका लागि योगदान गर्नु हो।

१६ मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका के हो ?

विशेषगरी युरोपेली सङ्घ (ईयू) भन्दा बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई कसरी संरक्षण र सहयोग गर्ने भन्ने सम्बन्धमा ईयूका सदस्य राष्ट्रहरूलाई व्यवहारिक मार्गनिर्देशन प्रदान गर्ने उद्देश्यले १४ जुन २००४ मा ईयू परिषद्ले मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिका पारित गरेको हो। यो "संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि- मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका" लाई छोटकरीमा "मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयू मार्गनिर्देशिका" पनि भन्ने गरिन्छ।

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रको कार्यान्वयनलाई प्रबर्द्धन गर्न ईयूले विभिन्न कार्यहरू गर्दै आएको छ। यही क्रममा, खासगरी बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग र उनीहरूको अधिकार प्रबर्द्धन गर्न योगदान पुऱ्याउनका लागि यो मार्गनिर्देशिका

पारित गरिएको हो। यो मार्गनिर्देशिका कानुनीरूपमा वाध्यकारी नभए तापनि यसले सम्बन्धित राष्ट्र र सङ्गठनहरूको राजनीतिक प्रतिबद्धताको प्रतिनिधित्व गर्दछ। यो मार्गनिर्देशिकाको कार्यान्वयनलाई मानवअधिकारसम्बन्धी ईयूको परराष्ट्र नीतिको प्राथमिकताको क्षेत्रका रूपमा मान्यता प्रदान गरिएको छ।

यो मार्गनिर्देशिकाले मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग पुऱ्याउन र उनीहरूको अधिकार प्रबर्द्धन गर्न ईयूका मिसनहरूलाई विभिन्न व्यवहारिक दिशानिर्देश गर्दछ। खासगरी आफ्नो मिसन रहेको राष्ट्रमा मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था अनुगमन गर्ने, त्यसको बारेमा आवधिक प्रतिवेदन तयार गर्ने, ईयू परिषद्मा त्यसबारे जानकारी गराउने, जोखिममा रहेका मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि र मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था र मुद्दाका बारेमा कुटनीतिक तवरबाट सकारात्मक भूमिका निर्वाह गर्नेजस्ता कार्यका लागि यसले मार्गनिर्देशन प्रदान गर्दछ। बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्र र बहुपक्षीय मञ्चहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूप्रतिको सम्मान प्रबर्द्धन गर्ने, मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासचिवका विशेष प्रतिनिधि (हाल मानवअधिकार परिषदका विशेष समाधिक्षक) लगायत्का अन्य सान्दर्भिक विशेष कार्यविधिहरूलाई सहयोग प्रदान गर्ने, विकास नीतिसमेतका माध्यमबाट मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि व्यवहारिक सहयोग उपलब्ध गराउनेजस्ता विषयमा यसले मार्गनिर्देशन गर्दछ।

मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयू मार्गनिर्देशिकाको अङ्ग्रेजी भाषाको पूर्ण पाठ http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/GuidelinesDefenders.pdf मा उपलब्ध छ। नेपाली भाषामा पूर्ण पाठका लागि अनुसूची ३ हेर्नुहोस्।

ईयूका सदस्यराष्ट्रहरूले विदेशस्थित आफ्ना मिसनहरूलाई मार्गनिर्देशिकाको प्रबर्द्धनका लागि तथा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग गर्ने व्यवहारिक उपायहरूका लागि स्थानीय कार्यान्वयन रणनीति तर्जुमा गर्ने जिम्मेवारी सुम्पेका छन्।

१७ के ईयूको मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिका नेपालमा स्थानीय कार्यान्वयन गर्ने रणनीति तर्जुमा गरिएको छ ?

ईयूका सदस्यराष्ट्रहरूका नेपालस्थित राजदुतावासहरूले कसरी मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग र उनीहरूको जोखिम न्यून गर्न सक्दछन् भन्ने सम्बन्धमा व्यवहारिक उपायहरू तय गर्दै ईयूद्वारा मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयू मार्गनिर्देशिकाको नेपालमा स्थानीय कार्यान्वयन रणनीति तर्जुमा गरिएको छ। १० अक्टोवर २००७ मा यो रणनीति विमोचन गरिएको हो। उक्त रणनीतिअन्तर्गत मानवअधिकार रक्षकहरूको पुर्पक्षमा ईयूका सदस्य राष्ट्रहरू उपस्थित हुने, ईयूद्वारा लगानी गरिएका मानवअधिकार आयोजनाहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणको विषय समावेश गरिएको सुनिश्चित गर्ने, राजदूतावासका कार्यक्रमहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई आमन्त्रण गरेर उनीहरूप्रति सार्वजनिक समर्थन प्रदर्शन गर्ने, मानवअधिकारका विषयमा सरकारसँग हुने द्विपक्षीय सम्वादहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी सवाललाई कार्यसूचीमा राख्ने, मानवअधिकार रक्षकहरू तथा उनीहरूको अधिकार र भूमिकाका बारेमा जनचेतना अभिबृद्धि गर्न मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयू मार्गनिर्देशिकाको प्रबर्द्धन गर्नेजस्ता उपायहरू तय गरिएको छ।

१८ ईयूले नेपालमा मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिकालाई कसरी प्रबर्द्धन गर्नसक्छ ?

नेपालका धेरै मानवअधिकार संस्थाहरूलाई ईयूको मार्गनिर्देशिकाबारे थाहा छैन वा राम्रो जानकारी छैन। चेतना अभिवृद्धि गर्न ईयूद्वारा मार्गनिर्देशिकालाई नेपालीमा अनुवाद गरी मानवअधिकार सङ्घ-संस्थाहरू, सरकार, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग, सुरक्षाफौज, राजनीतिक दलहरू, शैक्षिक संस्थाहरू र कानुन संकायहरू माझ प्रचार प्रसार गरिने कुरा स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिमा उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग गर्न नेपालमा ईयूले के गरिरहेको छ भनेर सूचना उपलब्ध गराउन ईयूका मिसन वेबसाइटहरूमा

पूर्ण मार्गनिर्देशिकाको लिङ्कसहित स्थानीय कार्यान्वयन रणनीति (नेपाली अनुवादसहित) प्रकाशन गर्ने, मार्गनिर्देशिकाबारे मानवअधिकार रक्षकहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, पीडित समूहहरू तथा सञ्चार माध्यमहरूलाई जानकारी दिन जिल्ला भ्रमण, ईयूका स्थानीय विकास साझेदारहरू, तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालय (ओएचसीएचआर) जस्ता विद्यमान सञ्जालहरूलाई प्रयोग गर्ने उल्लेख गरिएको छ। विशेषतः सीमान्तकृत समुदायहरूसम्म पुग्न ओएचसीएचआर तथा ईयूका विकास साझेदारहरूद्वारा सञ्चालित स्थानीय भाषाका रेडियो कार्यक्रमहरूको प्रयोग गर्नसकिने कुरा पनि स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिमा उल्लेख गरिएको छ। त्यसैगरी व्यापक प्रचार-प्रसार सुनिश्चित गर्न ईयूको भूमिकाको व्याख्या गर्न सञ्चार माध्यमहरूमार्फत् स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिको विमोचन गरिने र त्यसपछि मानवअधिकार रक्षक तथा ईयूको मार्गनिर्देशिकाबारे ईयूको स्थानीय अध्यक्षता गर्ने राजदूतबाट सञ्चार माध्यममा लेख प्रकाशित गराइनेछ।

१९ ईयूले नेपालमा मानवअधिकार रक्षकहरूलाई कसरी संरक्षण गर्नसक्छ ?

ईयूले नेपालका मानवअधिकार रक्षकहरूलाई संरक्षण गर्नका लागि निम्नलिखित उपायहरू अवलम्बन गर्ने कुरा स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिमा उल्लेख गरिएको छ :

- ईयूका मिसनहरूले मानवअधिकार रक्षकहरूका कार्यमा अवरोध ल्याउने मुद्दाहरू नेपाल सरकारसमक्ष पठाउने। उदाहरणका लागि, समाजकल्याण परिषद्मा दर्ता हुन चाहेका अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था तथा मानवअधिकार संस्थाहरूका लागि अत्यधिक ढिलाई।
- ईयूका मिसनहरूले काठमाडौँ तथा अन्य क्षेत्रीय केन्द्रहरूमा अवस्थित मानवअधिकार संस्था तथा रक्षकहरूसँगको नियमित सम्पर्कका अतिरिक्त अरुसँग पनि सम्पर्क राख्ने। यी सम्पर्कहरू पनि महत्वपूर्ण भए पनि र तिनलाई सहयोग आवश्यक गर्ने भए तापनि देशका अन्य भागमा अवस्थित

अलि साना मानवअधिकार संस्थाहरू र पीडित समूहहरूको तुलनामा ती बढी संरक्षित तथा आर्थिक सहयोग गरिएका हुन्छन्। त्यसैले ईयूका मिसनहरूले विशेषगरी जोखिम अवस्थामा रहेका विभिन्न प्रकारका समूहहरूलाई सहयोग गर्न मानवअधिकार रक्षकहरूसँगको आफ्नो सम्पर्क विस्तार गर्ने र उनीहरूको जोखिम कम गर्न मानवअधिकार रक्षकहरूका क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तर सञ्जालहरूसँग सम्पर्क गर्न उनीहरूलाई मद्दत गर्ने।

- मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सताउने प्रवृत्तिको प्रमाण भएको अवस्थामा ईयूले औपचारिक कुटनीतिक पत्र लेख्ने वा वक्तव्य जारी गर्ने।
- गम्भीर खतरामा रहेका मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि ईयूका मिसनहरूले ओएचसीएचआर तथा मानवअधिकार गृहसँगको समन्वयमा "सुरक्षित घर" को संयन्त्रमा योगदान गर्न सक्दछन्।
- नेपालमा मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि ईयूका मिसनहरूको सहयोग सन्तुलित र उपयुक्त ढङ्गबाट लक्षित छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नका लागि मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी सम्भाव्य आयोजनालाई आर्थिक सहयोगबारे मिसनहरूले ईयूका साझेदारहरूसँग समन्वय गर्ने।
- संरक्षणसम्बन्धी मुद्दाहरूमा बढी जिम्मेवारी लिनका लागि रक्षक तथा मानवअधिकार संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित गर्न मिसनहरू ईयूद्वारा लगानी गरिएका मानवअधिकार आयोजनाहरूमा उनीहरूको योजनामा सुरक्षासम्बन्धी विषय तथा सुरक्षा तालिम संलग्न रहेको यकिन गर्नेतर्फ मिसनहरूले ध्यान दिने।
- मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि ईयूको सार्वजनिक समर्थन प्रदर्शन गर्न र यसरी उनीहरूको जोखिम कम गर्न मिसनहरूले मानवअधिकार रक्षकहरूलाई राजदूतावासका औपचारिक कार्यक्रमहरूमा आमन्त्रण गर्ने तथा मिसनका प्रतिनिधिहरू मानवअधिकार रक्षकहरूका संस्थाद्वारा आयोजित औपचारिक कार्यक्रमहरूमा उपस्थित हुने।
- नेपालमा मानवअधिकार स्थितिका सम्बन्धमा मुख्यालयमा प्रतिवेदन गर्दा ईयूका सदस्यराष्ट्रहरूले मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्थाका बारेमा पनि उल्लेख गर्ने।

- उपयुक्त भएमा, मिसनहरूले सरकार तथा अन्य सरोकारवालाहरूसँगका उच्चस्तरीय द्विपक्षीय वार्ताको कार्यसूचीमा मानवअधिकार रक्षकहरूका विषय वा मुद्दाहरूलाई पनि राख्ने।
- उपयुक्त भएमा, ईयूका सदस्यराष्ट्रहरू मानवअधिकार रक्षकहरूको पुर्पक्षमा उपस्थित हुने।
- नेपालमा ईयूको मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी मार्गनिर्देशिका कार्यान्वयनमा समन्वय गर्न मिसनहरूले ईयूको कार्यसमूह गठन गर्ने।

२० मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयूको कार्यसमूहले कसरी काम गर्नेछ ?

स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिमा उल्लेख भएअनुसार, मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी ईयूको कार्यसमूहले निम्न तरिकाले कार्य गर्नेछ :

- ईयूका सदस्यहरू, अन्य सबै इच्छुक दाताहरू, अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरू, अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरू तथा नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरूको सहभागितामा मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि ईयूका सदस्यराष्ट्रहरूले एउटा सम्पर्क समूह स्थापना गर्नेछन्।
- सम्पर्क समूहले प्रत्येक संस्था/प्रतिनिधित्वमा सम्बन्धित विषयवस्तु वा मुद्दा हेर्ने सम्पर्क केन्द्र (फोकल प्वाइन्ट) हरूको सूची राख्नेछ र एकपटकमा छ महिनाका लागि अध्यक्ष तोक्नेछ।
- सो समूहले मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था एवम् ईयूको स्थानीय कार्यान्वयन रणनीतिमा भएको प्रगतिको समीक्षा गर्न प्रत्येक छ महिनामा बैठक गर्नेछ। उक्त बैठकपछि सो विषयमा आगामी महिनाका लागि गरिएका सिफारिसहरू सहितको एउटा सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन/वक्तव्य तयार पारिनेछ। अध्यक्षले वार्षिक बैठकको आयोजना तथा प्रतिवेदनको मस्यौदा गर्नेछन्।
- वर्षभरि ई-मेलमा सञ्चार-सम्पर्क हुनसक्छ वा यदि कुनै विशेष कार्य गर्ने आवश्यकता परेमा बैठकको आयोजना गर्न समूहका प्रत्येक सदस्यले अध्यक्षलाई आग्रह गर्न सक्दछन्।

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्रको उल्लङ्घनका सम्बन्धमा विशेष समाधिक्षकसमक्ष उजुरी पेश गर्नका लागि निर्देशिका

सही सूचनाको छनौट र स्पष्ट प्रस्तुति

- विशेष समाधिक्षकसमक्ष कुनै पनि निवेदन वा उजुरी पठाउनुअघि त्यसमा तल प्रस्तुत तालिकाको स्तम्भ "क" (अनिवार्य सूचना) को नं. १ देखि ७ सम्म सूचीकृत सबै बुँदासँग सम्बन्धित सूचनाको विस्तृत विवरण समावेश गरिएको हुनुपर्दछ। अत्यन्त जरुरी घटना वा मुद्दाहरूको हकमा भने केही सूचनाको विस्तृत विवरण उल्लेख नगरे पनि हुन्छ। यस्तो विवरणको अभावले उक्त घटना वा मुद्दासम्बन्धी अध्ययन/विश्लेषणलाई कठीन भने बनाउँछ।
- निवेदन वा उजुरीमा अतिरिक्त सूचना पनि समावेश गरिएको छ भने त्यो उपयोगी हुनसक्छ। यस्ता उपयोगी अतिरिक्त सूचनाको उदाहरण तल प्रस्तुत तालिकाको स्तम्भ "ख" (उपयोगी सूचना) मा दिइएको छ। यस्ता विवरणहरू अनिवार्य नभएता पनि कतिपय अवस्थामा घटना वा मुद्दाबारे विस्तृत जानकारी प्राप्त गर्न महत्वपूर्ण हुनसक्छन्।
- कुनै पनि सूचनालाई सूचीबद्ध गरेर (तल प्रस्तुत तालिकाको स्तम्भ "क" मा जस्तै) पनि विशेष समाधिक्षकसमक्ष पठाउन सकिन्छ। त्यसैगरी, ती सूचनालाई एउटा पत्रको ढाँचामा पनि समावेश गर्न सकिन्छ। तालिकाको स्तम्भ "ग" ले कुनै घटना वा मुद्दासम्न्धी सूचना र यसलाई पत्रको ढाँचामा कसरी उल्लेख गर्न सकिन्छ भन्ने उदाहरण दिन्छ।
- सूचनाको सही र स्पष्ट विवरणले त्यस घटना वा मुद्दाका सम्बन्धमा शीघ्र सरोकार व्यक्त गर्नका लागि विशेष समाधिक्षकलाई सहयोग पुऱ्याउँछ।

गोपनियता

- पीडितको परिचय विशेष समाधिक्षक र राज्यका निकायहरूबीच हुने कुनै पनि सञ्चार-सम्पर्कमा जहिले पनि समावेश गरिन्छ। पीडितको परिचय नखुलाई

विशेष समाधिक्षकले हस्तक्षेपकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्दैनन्। पीडित यदि नाबालक (१८ वर्षभन्दा मुनि) छ भने विशेष समाधिक्षकले उसको नाम राज्यका निकायसँग हुने सञ्चार-सम्पर्कमा मात्र समावेश गर्दछन् तर तत्पश्चात्का कुनै पनि सार्वजनिक प्रतिवेदनमा समावेश गर्दैनन्। पीडित तथा सूचनास्रोतले पीडितको नाम सार्वजनिक प्रतिवेदनमा उल्लेख नगरिदिनका लागि विशेष समाधिक्षकसमक्ष पठाउने पत्रमा उल्लेख गर्न सक्दछन्।

- आरोपित उल्लङ्घनको घटना वा मुद्दासम्बन्धी सूचनाको स्रोत सार्वजनिक गर्न उक्त श्रोत सहमत नहुँदासम्म जहिले पनि गोप्य राखिन्छ। यदि सम्बन्धित घटना वा मुद्दाको अन्य कुनै विस्तृत सूचना छ तर त्यो गोप्य राख्नुपर्नेछ भने त्यो कुरा पनि विशेष समाधिक्षकसमक्ष सूचना प्रेषण गर्दा उल्लेख गर्नुपर्दछ।

विशेष समाधिक्षकसमक्ष निवेदन वा उजुरी पठाउन र थप सम्पर्क गर्ने ठेगाना

- अनुरोध गरिएको खण्डमा विशेष समाधिक्षकका सहयोगी कर्मचारीले कुनै पनि निवेदन वा उजुरी प्राप्त भएको कुरा सम्बन्धित निवेदन वा उजुरीकर्ता व्यक्ति वा संस्थालाई जानकारी गराउँदछन्। सम्बन्धित घटना वा मुद्दाका विषयमा थप छलफल गर्नुपर्ने भएमा ती कर्मचारीलाई जुनसुकै बेला पनि सम्पर्क गर्न सकिन्छ।
- सम्पर्कका लागि ई-मेल ठेगाना urgent-action@ohchr.org वा defenders@ohchr.org हो। ई-मेलको शिर्षक र विवरणमा उक्त निवेदन वा उजुरी मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी क्षेत्राधिकार भएको विशेष कार्यविधिलाई प्रेषित हो भन्ने उल्लेख गर्नु पर्दछ।
- त्यसैगरी, फ्याक्स नम्बर ००४१ २२ ९१७ ९००६ (जेनेभा, स्वीट्जरल्याण्ड) हो।
- टेलिफोन नम्बर ००४१ २२ ९१७ १२३४ हो। यो नम्बर स्वीट्जरल्याण्डको जेनेभास्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घ कार्यालयको हो। फोन गर्ने व्यक्तिले आफूले संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयमा मानवअधिकारसम्बन्धी विशेष कार्यविधिसम्बन्धी जिम्मेवारी लिएका कर्मचारी र खासगरी मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकका सहयोगी कर्मचारीसँग कुरा गर्न चाहेको बताउनु पर्दछ।

तालिका-१

कुनै घटना वा मुद्दाका सम्बन्धमा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी विशेष समाधिक्षकसमक्ष प्रेषण गर्ने निवेदन वा उजुरीमा समावेश गर्नुपर्ने सूचना र पत्रको नमूना विवरण

क. अनिवार्य सूचना	**ख. उपयोगी सूचना**	**ग. पत्रको नमूना विवरण**
१. पीडित (हरू) को नाम पीडितको नाम, थर र ठेगाना सही र स्पष्टरूपमा उल्लेख गर्न ध्यान दिनु पर्दछ। कुनै व्यक्ति, समूह वा संस्था पनि पीडित हुन सक्दछ।	पीडित यदि व्यक्ति हो भने उसको लिङ्ग, उमेर, राष्ट्रियता, पेशा र सम्पर्क ठेगाना उल्लेख गर्नु पर्दछ। पीडित यदि कुनै समूह या संस्था हो भने त्यसको नामका साथै सम्पर्क ठेगाना उल्लेख गर्नु पर्दछ। यस्तो सम्पर्क ठेगाना गोप्यरूपमा राखिन्छ।	नेपाली नागरिक २९ वर्षीय महिला पिपली कुमाल, पेशा कानुन व्यवसाय, (गाविस/नगरपालिका, वडा नं., टोल, जिल्ला), नेपालमा बस्छिन्।
२. मानवअधिकार रक्षकको रूपमा पीडितको स्थिति पीडित (व्यक्ति, समूह वा संस्था) के-कस्तो मानवअधिकार कार्यमा संलग्न छ ?	सान्दर्भिक छ भने, पीडित (व्यक्ति, समूह वा संस्था) ले कुन स्थान, जिल्ला र देशमा यस्तो मानवअधिकार कार्य गर्दछ भन्ने कुरा पनि उल्लेख गर्नु पर्दछ।	पिपली कुमालले सुकुम्बासीहरूको तर्फबाट भूमि अधिकारसम्बन्धी मुद्दा लड्ने गर्दछिन्। उनी राष्ट्रिय भूमिअधिकार प्रतिष्ठानकी केन्द्रीय सदस्यसमेत हुन्।
३. पीडितविरुद्ध भएको आरोपित मानवअधिकार उल्लङ्घन के भयो ? कहाँ ? कहिले ? अहिलेको अवस्था के छ ?	यदि शुरुवातमा कुनै मानवअधिकार उल्लङ्घनको घटना भएपछि अन्य थप घटनाहरू भएका छन् भने ती सबैको विवरण क्रमैसँग उल्लेख गर्नु पर्दछ। उदाहरणका लागि, यदि पहिलो सरोकारका रूपमा, कुनै मानवअधिकार रक्षक गिरफ्तार गरिएको छ भने, त्यसको विवरण उल्लेख गर्नु पर्दछ। तर, त्यसपछि उसलाई थुनामा राखियो भने अन्य उपयोगी सूचना विवरणहरू पनि उल्लेख गर्नु पर्दछ। त्यस्ता उपयोगी सूचनामा थुनास्थल, कानुन व्यवसायीसम्म पहुँच, थुनाको अवस्था, लगाइएको आरोप आदि सवाल पर्न सक्दछन्।	एकजना अज्ञात व्यक्तिले पिपली कुमाललाई ज्यानमार्ने धम्की दियो। मिति (गते, महिना, साल) मा पिपलीले उनको कार्यालय (कार्यालयको नाम, ठेगाना) मा एउटा पत्र पाइन्। उक्त पत्र उनलाई नै पठाइएको र त्यसमा केवल "होसियार रहनू" भन्ने मात्र लेखिएको थियो। यसका अतिरिक्त, भोलिपल्ट कार्यालयबाट घरतर्फ जादै गर्दा रातो मोटरसाइकल चढेका दुईजना पुरुषले उनको पिछा गरेका थिए।
४. पीडक उल्लङ्घनको घटना कसले गरायो भन्नेबारे प्राप्त सबै सूचना उल्लेख गर्नु पर्दछ। (जस्तैः दुई जना पुरुष (कुन पोशाकमा ?), पद, कार्यरत निकाय र परिचय खुल्ने अन्य सूचना	**प्रत्यक्षदर्शी** उक्त घटनाको कुनै प्रत्यक्षदर्शी छ ? के त्यसमा अन्य कुनै व्यक्ति पनि पीडित भएको छ ?	पिपलीले आफूलाई पिछा गर्ने ती दुईजना व्यक्ति वा उनीहरू चढेको मोटरसाइकलको नम्बर चिन्न भने सकिनन्। पिपलीसँगै रहेकी उनकी एकजना साथीले पनि पिछा गर्ने त्यो मोटरसाइकल देखेकी थिइन्।
५. सरकारी निकायद्वारा चालिएको कदम घटनाको बारेमा सम्बन्धित	**पीडित वा मानवअधिकार संस्थाहरूद्वारा चालिएको कदम** के उक्त घटना सार्वजनिक गरिएको छ	पिपलीले उल्लेखित दुवै घटनाको बारेमा घटना भएकै दिन प्रहरी (प्रहरी कार्यालय, ठेगाना, निवेदन दर्ता नं.

सुरक्षा/सरकारी निकायमा जानकारी गराइएको छ कि छैन ? छ भने के-कस्तो कदम चालिएको छ ?	? घटनासम्बन्धी सूचना अन्य सरोकारवालाहरूलाई पनि पठाइएको छ कि छैन ?	आदि) समक्ष जानकारी गराइन्। प्रहरीले अनुसन्धान शुरु गरेका छन्। उनले स्थानीय एक पत्रिका (नाम) लाई पनि घटनाबारे जानकारी गराइन्।
६. उल्लङ्घनको घटना र मानवअधिकार कार्यबीच सम्बन्ध उक्त उल्लङ्घनको घटना मानवअधिकारका क्षेत्रमा पीडितको कार्यको प्रतिक्रियास्वरूप भएको भन्ने किन ठान्नुहुन्छ ?	**पहिलेका घटनाहरू** यदि यसअघि पनि यस्तै कुनै सान्दर्भिक घटना भएको थियो भने त्यसको पनि विवरण दिनु पर्दछ।	एक वर्ष अघि (मिति), पिपली कुमालकै समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने अर्को एकजना कानुन व्यवसायीलाई पनि अज्ञात व्यक्तिद्वारा पिपलीलाई जस्तै धम्कीपत्र पठाइएको थियो। उक्त पत्र पाएको केही दिनपछि (मिति) अज्ञात व्यक्तिहरूद्वारा उसको हत्या भएको थियो।
७. यो सूचना कसले पठाउँदैछ ? (गोप्य) नाम, सम्पर्क ठेगाना, पेशागत भूमिका (सान्दर्भिक छ भने) आदि विवरण उल्लेख गर्नु पर्दछ।	यस्तो सूचना निश्चित व्यक्ति मात्र नभई समूह वा संस्थाद्वारा पनि पठाउन सकिन्छ।	यो पत्र पिपली कार्यरत संस्था राष्ट्रिय भूमिअधिकार प्रतिष्ठानद्वारा प्रेषण गरिएको छ।
पछिल्लो अवस्थाबारे अध्यावधिक घटनाका सम्बन्धमा कुनै थप सूचना प्राप्त भएको छ भने यथाशीघ्र पठाउनु पर्दछ। खासगरी पीडितको अवस्थामा कुनै परिवर्तन भएको छ भने यस्तो सूचना बढी महत्वपूर्ण हुन्छ। थप सूचना थाहा पाइएको छ (जस्तैः पीडकको पहिचान) वा नयाँ घटना भएको छ (जस्तैः पीडितको थुनामुक्ति) भने यस्तो अपडेट बढी उपयोगी हुन्छ।	घटनाको सम्बन्धमा प्रहरी अनुसन्धान दुई महिनापश्चात् अर्थात् हिजो (मिति) पूरा भएको हामीले आज (मिति) थाहा पायौं। दुई जना व्यक्तिलाई गिरफ्तार गरिएको र पिपली कुमाललाई (मिति) मा धम्की पत्र पठाएको र त्यसको भोलिपल्ट कार्यालयबाट घर फर्कदै गर्दा पिछा गरेको आरोपमा थुनामा राखिएको छ। ती व्यक्तिहरूलाई दुई हप्तापछि अदालतमा उपस्थित गराइदैछ। उनीहरूको गिरफ्तारीपछि खुशी भएकी पिपली उक्त घटना गराउन ती व्यक्तिहरूलाई आदेश दिने व्यक्तिले अनुसन्धान र कानुनी सजायबाट उन्मुक्ति पाइरहेको ठान्छिन्। प्रहरी अनुसन्धान जारी राख्नुपर्ने उनले आग्रह छ।	

निवेदन वा उजुरीको भाषा

- विशेष समाधिक्षकसमक्ष पठाइने निवेदन वा उजुरी अङ्ग्रेजी भाषामा हुनु पर्दछ। त्यसमा उल्लेख गर्नुपर्ने मिति ईश्वी सम्वत्मा उल्लेख गर्नु पर्दछ। अङ्ग्रेजीबाहेक संयुक्त राष्ट्रसङ्घको कार्यालय प्रयोजनका लागि औपचारिक मान्यताप्राप्त अन्य पाँच भाषाहरू (अरविक, चाइनिज, अङ्ग्रेजी, फेन्च, रसियन र सप्यानिस) मा पनि यस्तो निवेदन वा उजुरी दिन सकिन्छ।

अनुसूची-२

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी घोषणापत्र

(अनौपचारिक अनुवाद)

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घको घोषणापत्र

विश्वव्यापीरूपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासभाद्वारा ९ डिसेम्बर १९९८ मा पारित प्रस्ताव ५३/१४४

विश्वका सम्पूर्ण राष्ट्रहरूमा सबै व्यक्तिका लागि सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बडापत्रका उद्देश्य र सिद्धान्तहरूको पालनाको महत्वलाई पुनः जोड दिँदै,

मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको विश्वव्यापी सम्मान, प्रबर्द्धन र पालना गर्न अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरूको आधारभूत तत्वका रूपमा रहेका मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र र मानवअधिकार प्रस्ताव २२०० ए (XXI) सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू र संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रणाली तथा क्षेत्रीयस्तरमा जारी गरिएका अन्य मानवअधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरूको महत्वमा पुनः जोड दिँदै,

अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका सबै सदस्यहरूले सबैका लागि जाति, रंग, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक र अन्य आस्था, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य अवस्थामा आधारित भेदभावलगायत्का कुनै भेदभावविना मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्मानका लागि प्रोत्साहित र प्रबर्द्धन गर्ने गम्भीर दायित्व संयुक्त र आ-आफ्नै हिसाबले पूरा गर्नुपर्दछ भन्ने कुरालाई

महत्व दिँदै, र बडापत्रअनुरूप यो दायित्व पूरा गर्नका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्राप्त गर्ने निश्चित महत्वमाथि पुनः जोड दिँदै,

रंगभेद, सबैखाले जातीय विभेद, उपनिवेशवाद, वैदेशिक प्रभूत्व, अतिक्रमण वा राष्ट्रिय सार्वभौमिकता, राष्ट्रिय एकता वा भौगोलिक अखण्डतामा खतरा र जनताको आत्मनिर्णयको अधिकार र आफ्नो धन-सम्पत्ति र प्राकृतिक स्रोतहरूमाथिको पूर्ण सार्वभौमिकता अभ्यास गर्न पाउने हरेक व्यक्तिको अधिकारलाई मान्यता प्रदान गर्न अस्वीकार गरिएका कारण उत्पन्न हुनेजस्ता व्यापक, चरम वा योजनाबद्ध उल्लङ्घनलगायत् आम जनता र व्यक्ति-विशेषका मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सबैखाले उल्लङ्घनको प्रभावकारी अन्त्यका लागि योगदान गर्ने व्यक्ति, समूह र सङ्गठनहरूको मूल्यवान कार्य र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको महत्वपूर्ण भूमिका स्वीकार गर्दै,

अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति-सुरक्षा र मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उपभोगबीचको सम्बन्धलाई स्वीकार गर्दै, र अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति-सुरक्षाको अभावले मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको पालनाका लागि अनुकलता मिल्दैन भन्ने कुरामा ध्यान दिँदै,

सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू विश्वव्यापी, अविभाज्य, अन्तनिर्भर र अन्तर्सम्बन्धित छन् र हरेक अधिकार तथा स्वतन्त्रता विनाकुनै पूर्वाग्रह, निष्पक्ष र समतामूलक ढङ्गले प्रबर्द्धन र कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ भन्ने कुरा दोहोऱ्याउँदै,

मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी र दायित्व राज्यमा निहीत रहन्छ भन्ने कुरामा जोड दिँदै,

राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्मान प्रबर्द्धन र संचेतना अभिबृद्धि गर्न व्यक्ति, समूह र सङ्गठनहरूको अधिकार र कर्तव्य स्वीकार गर्दै,

महासभा घोषणा गर्दछ :

धारा १

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र सामूहिक रूपमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन तथा संरक्षण र परिपालनका लागि प्रयास गर्ने अधिकार छ।

धारा २

१. अन्य कार्यहरूका साथै, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक र अन्य क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने सबै अवस्था सृजना गरेर तथा सबै व्यक्तिलाई सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू उपभोग गर्नसक्ने बनाउन आवश्यक कानुनी प्रत्याभूति गर्नेलगायत्का कदमहरू चालेर सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू संरक्षण, प्रबर्द्धन र परिपालन गर्नु प्रत्येक राज्यको प्रमुख जिम्मेवारी र दायित्व हुन्छ।

२. प्रत्येक राज्यले यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरू प्रभावकारीरूपमा प्रत्याभूत गरिएको सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक पर्नसक्ने कानुनी, प्रशासनिक र अन्य कदमहरू चाल्नेछ।

धारा ३

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बडापत्र र मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताका क्षेत्रमा राज्यको अन्य अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वसङ्गत राष्ट्रिय कानुन नै न्यायिक रूपरेखा हो, जसका आधारमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू कार्यान्वयन र उपभोग गरिनु तथा त्यस्ता अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन, संरक्षण र प्रभावकारीरूपमा परिपालन गर्न यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका कार्यहरू गरिनु पर्दछ।

धारा ४

यो घोषणापत्रका कुनै पनि व्यवस्थालाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बडापत्रको उद्देश्य र सिद्धान्त विरुद्ध हुने वा बाझिने गरी वा मानवअधिकारको विश्वव्यापी

घोषणापत्र[1], मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरू[2] र मानवअधिकारसँग सम्बन्धित अन्य अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज र प्रतिबद्धताका प्रावधानहरूलाई सीमित वा अनादर गर्नेगरी व्याख्या गरिने छैन।

धारा ५

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षणका लागि निम्न अधिकार छ :

(क) शान्तिपूर्ण ढङ्गले भेटघाट वा सभा गर्ने,

(ख) गैरसरकारी संस्था, सङ्गठन वा समूहहरू गठन गर्ने, संलग्न र सहभागी हुने,

(ग) गैरसरकारी वा अन्तरसरकारी संस्थाहरूसँग संवाद गर्ने

धारा ६

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा निम्न अधिकार छ :

(क) अधिकार र स्वतन्त्रताका बारेमा राष्ट्रिय कानुनी, न्यायिक वा प्रशासनिक प्रणालीहरूमा कस्तो व्यवस्था गरिएको छ भन्नेबारे थाहा पाउनका लागि त्यस्ता सूचनासम्म पहुँच हुनेसमेत, सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताबारेका सूचनासम्बन्धमा जानकारी लिने, खोजी गर्ने, सङ्कलन गर्ने, प्राप्त गर्ने र राख्ने,

(ख) सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रतासम्बन्धी विचार, सूचना र ज्ञान मानवअधिकार र अन्य उपयुक्त अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा व्यवस्था गरिएबमोजिम स्वतन्त्ररूपमा प्रकाशन र प्रचार-प्रसार गर्ने,

(ग) कानुन र व्यवहार दुवैमा सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको

---

१. हेर्नुहोस् आर्थिक र समाजीक परिषदको आधिकारी रेकर्ड, १९९८, पुरक नं ३ (E/1998/23), खण्ड २, भाग क

२. प्रस्ताव २१७ क (III)।

पालनाका बारेमा अध्ययन र छलफल गर्ने तथा धारणा बनाउने र प्रकट गर्ने र यी तथा अन्य उपयुक्त साधनद्वारा यस्ता विषयवस्तुप्रति सार्वजनिक ध्यानाकर्षण गर्ने,

धारा ७

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा मानवअधिकारसम्बन्धी नयाँ धारणा र सिद्धान्त विकास र छलफल गर्ने तथा तिनको स्वीकार्यताका लागि वकालत गर्ने अधिकार छ।

धारा ८

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा आफ्नो देशको सरकार वा सार्वजनिक मामलामा विना भेदभाव प्रभावकारी रूपमा सहभागी हुने पहुँच राख्ने अधिकार छ।

२. यसले अन्य कुराहरूका साथै, व्यक्तिगत र समूहिक रूपमा सार्वजनिक मामलासँग सम्बन्धित सरकारी अङ्ग र निकाय तथा सङ्गठनहरूको आलोचना र तिनको कार्यशैलीमा सुधारका लागि उनीहरूसमक्ष प्रस्ताव पेश गर्ने र मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन, संरक्षण र परिपालनमा व्यवधान खडा गर्नसक्ने उनीहरूको कार्यको कुनै पनि पक्षका बारेमा ध्यानाकर्षण गर्ने अधिकार.समेट्दछ।

धारा ९

१. यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएबमोजिम, प्रत्येक व्यक्तिलाई व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा मानवअधिकारको प्रबर्द्धन र संरक्षणसमेत, मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रयोगमा प्रभावकारी उपचारबाट फाइदा लिन र यस्ता अधिकारहरूको उल्लङ्घनका घटनामा संरक्षण पाउने अधिकार छ।

२. यसका लागि, अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरू हनन गरिएको भनिएका प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत वा कानुनीरूपमा आधिकारिक प्रतिनिधित्व मार्फत्,

स्वतन्त्र, निष्पक्ष र सक्षम न्यायिक वा कानुनद्वारा स्थापित अन्य आधिकारिक निकायसमक्ष उजुरी गर्ने र उक्त उजुरीका सम्बन्धमा सार्वजनिक सुनुवाईमा शीघ्र समीक्षा हुनुपर्ने र उक्त व्यक्तिको अधिकार वा स्वतन्त्रता हनन भएको छ भने अनुचित ढिलाईविना क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने सम्बन्धमा त्यस्ता निकायबाट कानुनबमोजिम निर्णय प्राप्त गर्ने एवम् निर्णय कार्यान्वयन गरिपाउने अधिकार छ।

३. यसकै लागि, प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा अन्यका साथै निम्न अधिकार छ :

(क) मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उल्लङ्घनसँग सम्बन्धित कुनै पनि सरकारी अधिकारी वा निकायको नीति र कार्यका बारेमा अनुचित ढिलाईविना निर्णय दिनुपर्ने सक्षम राष्ट्रिय न्यायिक, प्रशासनिक वा कानुनी निकाय वा राज्यको कानुनी प्रणालीद्वारा व्यवस्था गरिएको अन्य कुनै सक्षम निकायसमक्ष निवेदन वा अन्य उपयुक्त तरिकाबाट उजुरी गर्ने,

(ख) सार्वजनिक सुनुवाई, कानुनी कार्यवाही र मुद्दाको सुनुवाईहरू राष्ट्रिय कानुन र उपयुक्त अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व र प्रतिबद्धताअनुरूप भए/नभएको सम्बन्धमा धारणा बनाउनका लागि यस्ता सुनुवाई, कार्यवाही र मुद्दाको सुनुवाईहरूमा सहभागी हुने,

(ग) मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको रक्षाका लागि व्यवसायिकरूपमा सक्षम कानुनी सहायता वा अन्य उपयुक्त सल्लाह र सहयोग प्रदान गर्ने।

४. त्यसकै लागि, र उपयुक्त अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेज र कार्यविधिहरूअनुरूप प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र अरुसँगको सहकार्यमा वा समूहिक रूपमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताका विषयमा सूचना प्राप्त गर्ने र सञ्चार स्थापित गर्ने साधारण वा विशेष दक्षता भएका मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरू सम्मको व्यवधानरहित पहुँच र तिनीहरूसँग सञ्चारको अधिकार छ।

५. राज्यको क्षेत्राधिकार अर्न्तगतको कुनै पनि भू-भागमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उल्लङ्घन भएको विश्वास गर्न सकिने उचित आधार

भएको अवस्थामा राज्यले शीघ्र र निष्पक्ष अनुसन्धान वा जाँचबुझको सुनिश्चितता गर्नेछ।

धारा १०

कुनै कार्य गरेर वा आवश्यक भएको अवस्थामा कुनै कार्य गर्न असफल भएर, कुनै पनि व्यक्ति मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू हननमा संलग्न हुने छैन र त्यस्तो हननमा संलग्न हुन अस्वीकार गरेका कारण कसैलाई पनि सजाय दिइने वा कुनै पनि प्रकारको हानिकारक कार्यको शिकार बनाइने छैन।

धारा ११

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र अरुसँगको सहकार्यमा वा समूहिक रूपमा कानुनसङ्गत ढङ्गले आफ्नो पेशा वा व्यवसाय गर्ने अधिकार छ। आफ्नो पेशाका कारण अरुको मानव गरिमा, मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूमाथि प्रभाव पार्नसक्ने प्रत्येक व्यक्तिले त्यस्ता अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको सम्मान गर्नुपर्दछ र पेशागत र व्यवसायिक आचरणसम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूको पालना गर्नुपर्दछ।

धारा १२

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र सामूहिक रूपमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरू उल्लङ्घनविरुद्ध शान्तिपूर्ण क्रियाकलापमा सहभागी हुने अधिकार छ।

२. प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत र समूहिक रूपमा यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको वैधानिक उपभोग गरेवापत् उत्पन्न हुने कुनै पनि खालको हिंसा, धम्की, प्रतिकार, व्यवहारिक वा कानुनी भेदभाव, दबाब वा अन्य कुनै स्वेच्छाचारी क्रियाकलापबाट संरक्षणको सुनिश्चितता गर्न राज्यले सक्षम निकायमार्फत् आवश्यक कदमहरू चाल्नेछ।

३. यस क्रममा, प्रत्येक व्यक्ति राज्यद्वारा भएका मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको उल्लङ्घन तथा त्यस्ता अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको

उपभोगमा असर पार्ने कुनै समूह वा व्यक्तिबाट भएका हिंसाका विरुद्धमा शान्तिपूर्ण माध्यमबाट प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दा वा विरोध जनाउँदा राष्ट्रिय कानुनअन्तर्गत, व्यक्तिगत र सामूहिकरूपमा प्रभावकारी संरक्षणको हकदार छ।

धारा १३

प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा यो घोषणापत्रको धारा ३ बमोजिम शान्तिपूर्ण माध्यमबाट मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्ने स्पष्ट उद्देश्यका लागि स्रोत-साधन दाबी, प्राप्त र उपयोग गर्ने अधिकार छ।

धारा १४

१. प्रत्येक व्यक्तिको नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकाहरूबारेको बुझाई आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रही प्रबर्द्धन गर्न कानुनी, न्यायिक, प्रशासनिक वा अन्य उपयुक्त व्यवस्था गर्नु राज्यको जिम्मेवारी हुन्छ।

२. यस्ता व्यवस्थाअन्तर्गत अन्य कार्यहरूका साथै निम्न कार्यहरू पर्दछन् :

(क) राष्ट्रिय कानुन तथा नियमहरू र उपयुक्त आधारभूत अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार दस्तावेजहरूको प्रकाशन र व्यापक वितरण,

(ख) पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरूद्वारा स्थापित निकायहरूसमक्ष राज्यद्वारा पेश गरिएका आवधिक प्रतिवेदन तथा यस्ता निकायहरूमा भएका छलफलहरूको रेकर्ड र आधिकारिक प्रतिवेदनहरूसमेत, मानवअधिकारसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूमा पूर्ण र समान पहुँच।

३. राज्यले यसको क्षेत्राधिकार रहेका सबै भू-भागमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षणका लागि जाँचबुझ अधिकारी, मानवअधिकार आयोग वा अन्य कुनै स्वरूपका थप स्वतन्त्र राष्ट्रिय निकायहरूको स्थापना र विकासको उपयुक्त सुनिश्चितता र त्यसका लागि सहयोग गर्नेछ।

धारा १५

सबै शैक्षिक तहमा मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको शिक्षण प्रबर्द्धन तथा सहजीकरण गर्नु र कानुन व्यवसायी, कानुन कार्यान्वयन गर्ने पदाधिकारी, सुरक्षा निकायका अधिकारी र सरकारी कर्मचारीहरूलाई तालिम प्रदान गर्ने जिम्मेवारी लिएकाहरूले तालिम कार्यक्रममा मानवअधिकारसम्बन्धी उपयुक्त विषयवस्तुहरू समावेश गर्छन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु राज्यको जिम्मेवारी हुन्छ।

धारा १६

व्यक्ति, गैरसरकारी संस्था र अन्य उपयुक्त सङ्घ-सङ्गठनहरूले आफ्ना गतिविधि सञ्चालन गर्ने विभिन्न समाज र समुदायहरूको विभिन्नखाले पृष्ठभूमिलाई ध्यान दिँदै सबैमाझ आपसी बुझाई, सहिष्णुता, शान्ति र मित्रतापूर्ण सम्बन्ध अझ सुदृढ गर्न विभिन्न जातीय र धार्मिक समूह तथा राष्ट्रहरूमा शिक्षा, तालिम र अनुसन्धानजस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट आम जनतालाई सबै मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न प्रश्नहरूका बारेमा सचेत बनाउन योगदान गर्नका लागि निर्वाह गर्नुपर्ने महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ।

धारा १७

प्रत्येक व्यक्तिले, व्यक्तिगत रूपमा र समूहिक रूपमा यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको अभ्यासका लागि उपयुक्त अन्तर्राष्ट्रिय दायित्वअनुरूप र अरुका अधिकार तथा स्वतन्त्रतालाई उचित सम्मान र मान्यता प्रदान गर्नुपर्नेछ र प्रजातान्त्रिक समाजको नैतिकता, सार्वजनिक सुव्यवस्था र लोककल्याणको लागि चाहिने उचित आवश्यकता पूरा गर्ने उद्देश्यले मात्र कानुनद्वारा तोकिएको सीमाभित्र रहनुपर्नेछ।

धारा १८

१. जुन समुदायमा व्यक्तित्वको स्वतन्त्र र पूर्ण विकास सम्भव छ, त्यस समुदायप्रति प्रत्येक व्यक्तिका कर्तव्यहरू हुन्छन्।

२. व्यक्ति, समूह, सङ्घ-सङ्गठन र गैरसरकारी संस्थाहरूको प्रजातन्त्रको संरक्षण, मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र प्रजातान्त्रिक समाज, संस्था र प्रक्रियाहरूको प्रबर्द्धन तथा उत्थानमा योगदान गर्नका लागि निर्वाह गर्ने महत्वपूर्ण भूमिका र जिम्मेवारी हुन्छ।

३. मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र र मानवअधिकारसम्बन्धी अन्य दस्तावेजहरूमा उल्लेख गरिएका अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरू पूर्णरूपमा साकार पार्न सकिने गरी प्रत्येक व्यक्तिको अधिकारको सामाजिक र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा प्रबर्द्धन गर्न उपयुक्त योगदान पुऱ्याउनका लागि पनि व्यक्ति, समूह, सङ्घ-सङ्गठन र गैरसरकारी संस्थाहरूको महत्वपूर्ण भूमिका र जिम्मेवारी हुन्छ।

धारा १९

यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको ध्वंशका लागि लक्षित कुनै पनि गतिविधिमा संलग्न हुने वा त्यस्तो कार्य गर्ने अधिकारका रूपमा कुनै पनि व्यक्ति, समूह वा समाजको अङ्ग वा कुनै राज्यलाई सङ्केत गर्नेगरी यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकार र दायित्वलाई व्याख्या गर्नु हुँदैन।

धारा २०

यो घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका कुनै पनि अधिकार र दायित्वलाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घको बडापत्रका प्रावधानहरूविपरीत व्यक्ति, व्यक्तिहरूका समूह, सङ्घ-सङ्गठन वा गैरसरकारी संस्थाका गतिविधिहरूको समर्थन र प्रबर्द्धन गर्न राज्यलाई अनुमति दिइने गरी व्याख्या गर्नु हुँदैन।

संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका

(अनौपचारिक अनुवाद)

क. उद्देश्य

१. मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि सहयोग युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मानवअधिकारसम्बन्धी वाह्य राष्ट्रहरूसँगको सम्बन्ध नीतिमा लामो समयदेखि स्थापित विषय हो। यी मार्गनिर्देशिकाहरूको उद्देश्य यो विषयमा सङ्घका कार्यहरूलाई बढावा दिनको लागि व्यवहारिक मार्गनिर्देशन उपलब्ध गराउनु हो। यो मार्गनिर्देशिकालाई मानवअधिकारको रक्षा गर्ने अधिकारको सम्मान प्रबर्द्धन तथा प्रोत्साहनका लागि सङ्घद्वारा जारी प्रयासहरूलाई सघाउन र सबल बनाउन ईयूभन्दा बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूमा सम्पर्कका लागि सबै तहमा र बहुपक्षीय मानवअधिकार मञ्चहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। मार्गनिर्देशिकाले जोखिममा रहेका मानवअधिकार रक्षकहरूका पक्षमा सङ्घले निर्वाह गर्ने हस्तक्षेपकारी भूमिका को व्यवस्था गर्नुका साथै मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग प्रदान गर्न र सघाउन व्यवहारिक उपायहरू सुझाउँदछ। मार्गनिर्देशिकाको एउटा महत्वपूर्ण पक्ष भनेको मानवअधिकार रक्षकहरूलाई संरक्षण प्रदान गर्न मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विशेष प्रतिनिधि (हाल विशेष समाधिक्षक[1]) लगायत् संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार आयोग (हाल मानवअधिकार परिषद्) का विशेष कार्यविधिहरू र उपयुक्त क्षेत्रीय संयन्त्रहरूलाई सहयोग गर्नु हो। मार्गनिर्देशिकाले ईयू मिसनहरू (ईयूका सदस्य राष्ट्रहरूका दूतावास र कन्सुलेटहरू र युरोपेली आयोगका प्रमण्डलहरू) लाई मानवअधिकार रक्षकहरूसँग सम्बन्ध स्थापित गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नेछ। मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी निश्चित सरोकारका विषयहरूलाई सम्बोधन गर्नु आधारभूत उद्देश्य भएता पनि

१. संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा हालसालै भएको संस्थागत पूर्नसंरचनाका क्रममा मानवअधिकार परिषद्को सातौं सत्रले मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी "संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवका विशेष प्रतिनिधि" को सट्टा "विशेष समाधिक्षक" को व्यवस्था गरेको छ।

मार्गनिर्देशिकाले आमरूपमा ईयूको मानवअधिकार नीतिलाई सबल बनाउनसमेत योगदान पुऱ्याउँदछ।

ख. परिभाषा

२. यो मार्गनिर्देशिकामा मानवअधिकार रक्षकलाई परिभाषित गर्ने उद्देश्यका लागि "विश्वव्यापीरूपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्बर्द्धन तथा संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र" को कार्यमूलक अनुच्छेद १ लाई नै लिएको छ, जसमा भनिएको छ- "प्रत्येक व्यक्तिलाई, व्यक्तिगत र संस्थागत रूपमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्बर्द्धन गर्न र संरक्षण र परिपालनका लागि प्रयास गर्ने अधिकार छ"।

३. मानवअधिकार रक्षकहरू त्यस्ता व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरू हुन्, जसले विश्वव्यापीरूपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्बर्द्धन तथा संरक्षण गर्दछन्। मानवअधिकार रक्षकहरूले नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरूको सम्बर्द्धन तथा संरक्षणका साथै आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको सम्बर्द्धन, संरक्षण र परिपालनको खोजी गर्दछन्। मानवअधिकार रक्षकहरूले आदिवासी समुदायजस्ता समूहका सदस्यहरूको अधिकार सम्बर्द्धन तथा संरक्षण पनि गर्दछन्। यो परिभाषाले हिंसा गर्ने वा फैलाउने व्यक्ति वा समूहहरूलाई समेट्दैन।

ग. परिचय

४. ईयूले "विश्वव्यापीरूपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्बर्द्धन तथा संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र" मा उल्लेखित सिद्धान्तहरूलाई सहयोग पुऱ्याउँदछ। मानवअधिकारको सम्बर्द्धन तथा संरक्षण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी राज्यमै निहीत हुने भए पनि मानवअधिकारका पक्षमा

व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरू सबैले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछन् भन्ने कुरालाई ईयूले मान्यता प्रदान गर्दछ। मानवअधिकार रक्षकहरूका क्रियाकलापहरू निम्नलिखित हुन्छन् :

- मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना र मुद्दाहरूको प्रलेखीकरण
- कानुनी, मनोवैज्ञानिक, चिकित्सा वा अन्य सहयोगको व्यवस्थामार्फत् यस्ता उल्लंघनका पीडितहरूका लागि उपचारको खोजी
- मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सुनियोजित र बारम्बार उल्लङ्घनलाई टेवा पुऱ्याउने दण्डहीनता संस्कृतिको प्रतिरोध

५. मानवअधिकार रक्षकका कार्यहरूले प्राय:जसो सरकारका गलत नीति तथा कार्यहरूको आलोचना गर्ने गर्दछन्। यद्यपि, सरकारले यसलाई नकारात्मकरूपमा हेर्नु हुँदैन। सरकारका नीति तथा कार्यहरूमाथि स्वतन्त्र विचार बनाउन र बहस गर्नका लागि स्थान दिइने सिद्धान्त आधारभूत र अझ राम्रो किसिमले मानवअधिकारको संरक्षण स्थापित गर्न पहिले नै प्रयास र परीक्षण गरिएको उपाय हो। मानवअधिकार रक्षकहरूले मानवअधिकारको सम्बर्द्धन तथा संरक्षणका लागि सरकारलाई सहयोग प्रदान गर्न सक्दछन्। परामर्श प्रक्रियाकै अङ्गका रूपमा, उनीहरूले उपयुक्त कानुन मस्यौदा र मानवअधिकारका लागि राष्ट्रिय योजना तथा रणनीतिहरू तर्जुमाका लागि सहयोग पुऱ्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछन्। यो भूमिकालाई पनि मान्यता प्रदान र सहयोग गरिनुपर्दछ।

६. ईयू मानवअधिकार रक्षकका क्रियाकलापहरूलाई केही वर्षयता बढी मान्यता प्रदान गरिएको छ भन्ने कुरा महसुस गर्दछ। मानवअधिकार उल्लङ्घनका पीडितहरूलाई उच्च संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि उनीहरू अझ बढी क्रियाशील भएका छन्। यद्यपि, यो प्रगतिका लागि ठूलो मूल्य चुकाउनु परेको छ : विभिन्न राष्ट्रमा रक्षकहरू स्वयम् बढ्दो सङ्ख्यामा आक्रमणको शिकार भएका छन् र उनीहरूको अधिकार उल्लङ्घन भएको छ। ईयू मानवअधिकार रक्षकहरूको सुरक्षाको सुनिश्चितता र अधिकार संरक्षण गर्नु महत्वपूर्ण भएको

विश्वास गर्दछ। यस सन्दर्भमा, मानवअधिकार रक्षकहरूका सवालमा लैङ्गिक दृष्टिकोण अवलम्बन गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ।

घ. कार्यमूलक मार्गनिर्देशिका

७. मार्गनिर्देशिकाको कार्यमूलक पक्षको अर्थ, "साझा परराष्ट्र तथा सुरक्षा नीति" को सन्दर्भभित्र रहेर, बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकार सम्बर्द्धन तथा संरक्षणका दिशामा प्रभावकारी रूपमा कार्य गर्ने उपाय र माध्यमहरू पहिचान गर्नु हो।

अनुगमन, प्रतिवेदन र मूल्याङ्कन

८. ईयूका सदस्य राष्ट्रहरूका विदेशी मिसनका प्रमुखहरू आफ्नो मिसन रहेको राष्ट्रमा मानवअधिकार अवस्थाबारे आवधिक प्रतिवेदनहरू उपलब्ध गराउन अनुरोध गरिसकेका छन्। यो कार्यलाई सहजीकरण गर्न ईयू परिषद्को मानवअधिकारसम्बन्धी कार्यसमूह (सीओएचओएम) ले भर्खरै तथ्यगत जानकारीहरूको रूपरेखा स्वीकृत गरिसकेको छ। यी तथ्यगत जानकारीअनुरूप मिसनहरूले आफ्ना प्रतिवेदनहरूमा विशेषगरी मानवअधिकार रक्षकहरूविरुद्ध कुनै धम्की वा आक्रमण भएको भए त्यसलाई औँल्याउँदै मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्था पनि सम्बोधन गर्नुपर्दछ। यस सन्दर्भमा, मिसन प्रमुखहरू संस्थागत ढाँचाले सुरक्षितरूपमा आफ्नो काम गर्ने मानवअधिकार रक्षकहरूको क्षमतामा मुख्य प्रभाव पार्न सक्दछ भन्ने कुरामा सचेत हुनुपर्दछ। मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको उपभोग गरेको परिणामस्वरूप कुनै व्यक्तिलाई कुनै हिंसा, धम्की, प्रतिकार, हानिकर व्यवहारिक वा कानुनी भेदभाव, दबाब वा अन्य कुनै स्वेच्छाचारी कार्यबाट संरक्षण प्रदान गर्न राज्यद्वारा चालिएका कानुनी, न्यायिक, प्रशासनिक वा अन्य उपयुक्त उपायजस्ता सबै विषयवस्तुहरू यस सन्दर्भमा उपयोगी हुन्छन्। आवश्यकतानुरूप, मिसन प्रमुखहरूले मानवअधिकार रक्षकहरूविरुद्धका धम्की र आक्रमणहरूको निन्दालगायत्का

सम्भावित ईयू कार्यवाहीका साथै मानवअधिकार रक्षकहरू तात्कालिक वा गम्भीर जोखिममा रहेको अवस्थामा औपचारिक कुटनीतिक पत्र र सार्वजनिक वक्तव्यका लागि परिषद्को मानवअधिकारसम्बन्धी कार्यसमूह (सीओएचओएम) समक्ष सुझावहरू प्रस्तुत गर्नुपर्दछ। मिसन प्रमुखहरूले आफ्ना प्रतिवेदनहरूमा ईयूका कार्यवाहीहरूको प्रभावकारिताका सम्बन्धमा पनि उल्लेख गर्नुपर्दछ।

९. मिसन प्रमुखका प्रतिवेदनहरू र अन्य सान्दर्भिक सूचना, जस्तैः मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासचिवका विशेष प्रतिनिधि (हाल मानवअधिकार परिषद्का विशेष समाधिक्षक), संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विशेष कार्यविधि र सन्धिजनित अङ्गहरूका साथै गैरसरकारी संस्थाहरूका प्रतिवेदन र सुझावहरूले ईयूको कार्यवाहीका लागि आव्हान गरिएको अवस्था पहिचान गर्न र गरिनुपर्ने कार्यका बारेमा निर्णय गर्न वा, उपयुक्त अवस्थामा, यस्ता कार्यवाहीका लागि राजनीतिक तथा सुरक्षा समिति/ईयू परिषद्लाई सुझाव दिन परिषद्को मानवअधिकारसम्बन्धी कार्यसमूह (सीओएचओएम) र अन्य सान्दर्भिक कार्यसमूहलाई समर्थ बनाउनेछन्।

मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग र संरक्षण गर्न ईयू मिसनहरूको भूमिका

१०. धेरै बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूमा ईयू मिसनहरू (ईयूका सदस्यराष्ट्रहरूका दूतावासहरू र युरोपेली आयोगका प्रमण्डलहरू) सङ्घ तथा यसका सदस्य राष्ट्रहरू र स्थानीय मानवअधिकार रक्षकहरूबीचका मुख्य सम्पर्क-सूत्र हुन्। तसर्थ, मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी ईयूको नीतिलाई क्रियान्वयनमा ल्याउन उनीहरूले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका महत्वपूर्ण छ। ईयू मिसनहरूले यसकारण मानवअधिकार रक्षकहरूका सम्बन्धमा अग्रगामी नीति तय गर्ने प्रयास गर्नुपर्दछ। सोहीबखत, कतिपय अवस्थामा ईयूको कार्यवाहीले मानवअधिकार रक्षकहरूविरुद्ध धम्की वा आक्रमण निम्त्याउन सक्छ भन्नेतर्फ पनि उनीहरू सचेत हुनुपर्दछ। तसर्थ, उनीहरूले के-कस्तो कार्य गर्नुपर्छ भन्नेबारे उपयुक्त अवस्थामा मानवअधिकार रक्षकहरूसँग परामर्श गर्नुपर्दछ। ईयू मिसनहरूले चाल्नसक्ने कदमहरूमा निम्नलिखित समेत पर्दछन् :

- जोखिममा रहेका समेतका मानवअधिकार रक्षकहरूका सम्बन्धमा नजिकबाट संयोजन र सूचना आदान-प्रदान गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूलाई मिसनहरूमा आमन्त्रण गरेर र उनीहरूका कार्यस्थलहरूको भ्रमण गरेर उनीहरूसँग उपयुक्त सम्पर्क राख्ने, यो उद्देश्यका लागि आवश्यकतानुरूप भार हिस्सेदारीका आधारमा निश्चित सम्पर्क अधिकृतहरू नियुक्त गर्ने कुरामा ध्यान दिन सकिनेछ,
- आवश्यक भएमा, उपयुक्त प्रचार-प्रसार, भ्रमण वा आमन्त्रणहरूका माध्यमबाट मानवअधिकार रक्षकहरूलाई उल्लेख्य मान्यता प्रदान गर्ने,
- उपयुक्त भएमा, मानवअधिकार रक्षकहरूको पुर्पक्षमा उपस्थित हुने र त्यसको पर्यवेक्षक गर्ने।

बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्र र बहुपक्षीय मञ्चहरूका सन्दर्भमा मानवअधिकार रक्षकहरूप्रतिको सम्मान प्रबर्द्धन

११.ईयूको उद्देश्य मानवअधिकार रक्षकहरूको अधिकारको सम्मान र उनीहरूलाई गैरराज्य पक्षबाट हुने आक्रमण र धम्कीहरूबाट संरक्षण प्रदान गर्नका लागि आफ्नो दायित्व निर्वाह गर्न बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूलाई प्रभाव पार्नु हो। ईयूले बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरूसँग सम्पर्कका बखत, आवश्यक ठानिएको अवस्थामा, उपयुक्त अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता र मापदण्डहरू, खासगरी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्र सबै राष्ट्रहरूद्वारा अवलम्बन र पालना गरिनुपर्ने आवश्यकताका बारेमा सरोकार व्यक्त गर्नेछ। मानवअधिकार रक्षकहरूले स्वतन्त्रतापूर्वक कार्य सञ्चालन गर्नसक्ने वातावरण बनाउनु समग्र उद्देश्य हुनुपर्दछ। ईयूले यसका उद्देश्यहरूलाई यसको मानवअधिकार नीतिको अभिन्न अङ्गका रूपमा परिचित गराउनेछ र मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि यसमा निसृत महत्वमाथि जोड दिनेछ। यी उद्देश्यहरूको सहयोगका लागि हुने कार्यहरू निम्न छन् :

- अध्यक्ष, वा साझा परराष्ट्र तथा सुरक्षा नीति (सीएफएसपी) का लागि उच्च प्रतिनिधि वा ईयू विशेष प्रतिनिधिहरू वा कुटनीतिज्ञहरू, वा युरोपेली

आयोगले कुनै बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रको भ्रमण गर्दैछन् भने उपयुक्त भएमा, मानवअधिकार रक्षकहरूसँग बैठक/भेटघाट गर्ने र व्यक्तिगत घटना वा मुद्दाको बारेमा कुरा उठाउने कार्यलाई उनीहरूको भ्रमणको अभिन्न र अंश बनाउने छन्,

- ईयू र बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रहरू तथा क्षेत्रीय संस्थाहरूबीच हुने राजनीतिक सम्वादको मानवअधिकारसम्बन्धी विषयवस्तुले, उपयुक्त भएमा, मानवअधिकार रक्षकहरूको अवस्थालाई समेट्नेछ। ईयूले मानवअधिकार रक्षकहरू र उनीहरूको कार्यका लागि यसको सहयोगमा विशेष जोड दिनेछ, र आवश्यक परेको खण्डमा सरोकारका व्यक्तिगत घटना वा मुद्दाहरूको बारेमा कुरा उठाउनेछ,
- विशेषगरी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार आयोग (हाल मानवअधिकार परिषद्) र राष्ट्रसङ्घीय महासभामा उस्तै विचारसहित समान धारणा राख्ने राष्ट्रहरूसँग निकट रहेर काम गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षणका लागि विद्यमान क्षेत्रीय संयन्त्रहरूको सबलीकरणलाई सम्बर्द्धन गर्ने, जस्तै: मानव र जन अधिकारका लागि अफ्रिकी आयोगको मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी सम्पर्क केन्द्र (फोकल प्वाइन्ट) र मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर-अमेरिकी आयोगमा रहेको विशेष मानवअधिकार रक्षक ईकाई, र यस्ता संयन्त्रहरू नभएका क्षेत्रहरूमा उपयुक्त संयन्त्रहरूको स्थापना गर्ने,

मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधि (हाल विशेष समाधिक्षक) समेत संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार आयोग (हाल मानवअधिकार परिषद्) का विशेष कार्यविधिहरूलाई सहयोग

१२. आफ्नो स्वतन्त्रता र निष्पक्षता, संसारभरि मानवअधिकार रक्षकहरूविरुद्ध भएका उल्लङ्घनहरूका बारेमा बोल्ने र कार्यवाही गर्ने क्षमता र राष्ट्रको भ्रमण गर्ने भएका कारण संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार आयोग (हाल मानवअधिकार परिषद्) का विशेष कार्यविधिहरू (विशेष समाधिक्षकहरू,

विशेष प्रतिनिधिहरू, स्वतन्त्र विज्ञहरू र कार्यदलहरू) मानवअधिकार रक्षकहरूको संरक्षण गर्न भएका अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरूका लागि निकै महत्वपूर्ण छन् भन्ने कुरालाई ईयू मान्यता प्रदान गर्दछ। मानवअधिकार रक्षकहरूका बारेमा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी विशेष प्रतिनिधि (हाल विशेष समाधिक्षक) को निश्चित भूमिका भएता पनि यस सम्बन्धमा अन्य विशेष कार्यविधिहरूका क्षेत्राधिकार पनि सान्दर्भिक हुन्छन्। विशेष कार्यविधिहरूलाई सहयोग गर्न ईयूले निम्न कार्यहरू गर्दछ :

- राष्ट्र भ्रमणका लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विशेष कार्यविधिहरूद्वारा भएका अनुरोधहरूंलाई सैद्धान्तिक विषयवस्तुका रूपमा स्वीकार गर्न राज्यहरूलाई प्रोत्साहित गर्ने,
- एक-अर्कामा सम्पर्क स्थापित गर्न सहजीकरण गर्ने कार्यमा मात्र सीमित नभई, तर योसमेत मानवअधिकार रक्षकहरू र संयुक्त राष्ट्रसङ्घका विषयगत संयन्त्रहरूबीच सूचना आदान-प्रदान र स्थानीय मानवअधिकार समुदाय तथा मानवअधिकार रक्षकहरूद्वारा यस्ता संयन्त्रहरूको प्रयोगलाई ईयू मिसनहरूमार्फत् सम्बर्द्धन गर्ने,
- पर्याप्त स्रोत-साधनको अभावमा विशेष कार्यविधिहरू उनीहरूको क्षेत्राधिकार अर्न्तगतका कामकार्यवाही पूरा गर्न असमर्थ हुने भएकाले ईयूका सदस्य राष्ट्रहरूले मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयको साधारण बजेटबाट पर्याप्त आर्थिक विनियोजनका लागि सहयोग गर्नेछन्।

विकास नीतिसमेतका माध्यमबाट मानवअधिकार रक्षकहरूका लागि व्यवहारिक सहयोगहरू

१३. प्रजातान्त्रिक प्रक्रिया तथा संस्थाहरूको विकासमा सहयोग र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूमा मानवअधिकार प्रबर्द्धन तथा संरक्षणका लागि लक्षित युरोपेली समुदाय र सदस्य राष्ट्रहरूका कार्यक्रमहरू मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सघाउनका लागि प्रदान गरिएका बृहत्तर व्यवहारिक सहयोगहरूमध्ये पर्दछन्। यिनले सदस्य राष्ट्रहरूका विकास सहायता कार्यक्रमहरू समावेश गर्न सक्दछन्

तर यत्तिमा सीमित भने छैनन्। व्यवहारिक सहयोगहरूले निम्नलिखित कार्य समेट्न सक्दछन् :

- युरोपेली समुदाय र सदस्य राष्ट्रहरूका द्विपक्षीय मानवअधिकार तथा प्रजातान्त्रिकरण कार्यक्रमहरूले, अन्य कार्यहरूका साथै, क्षमता अभिबृद्धि र सार्वजनिक सचेतना अभियानजस्ता क्रियाकलापहरूमार्फत् मानवअधिकार रक्षकहरूलाई सहयोग गरेर प्रजातान्त्रिक प्रक्रिया तथा संस्थाहरूको विकास र विकासोन्मुख राष्ट्रहरूमा मानवअधिकारको सम्बर्द्धन तथा संरक्षणका लागि सहयोग गर्नुपर्ने आवश्यकतामा थप ध्यान दिने,
- मानवअधिकारको सम्बर्द्धन तथा संरक्षणका लागि पेरिस सिद्धान्तअनुरूप स्थापित राष्ट्रिय मानवअधिकार निकाय, जाँचबुझ अधिकारीको कार्यालय र मानवअधिकार आयोगजस्ता राष्ट्रिय निकायहरूको स्थापना र कार्यलाई प्रोत्साहित र सहयोग गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूका बैठकहरूको सहजीकरणसमेतबाट अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा मानवअधिकार रक्षकहरूका सञ्जालहरूको स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउने,
- बाहिरी (तेस्रो) राष्ट्रका मानवअधिकार रक्षकहरूले विदेशबाट आर्थिकसमेतका स्रोतहरूमा पहुँच राख्नसक्ने सुनिश्चितताको खोजी गर्ने,
- मानवअधिकार शिक्षा कार्यक्रमहरूले, अन्य कार्यहरूका साथै, मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय घोषणापत्रको सम्बर्द्धन गर्दछन् भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने।

ईयू परिषद्का कार्यसमूहहरूको भूमिका

१४. आफ्नो क्षेत्राधिकार अनुरूप परिषदको मानवअधिकारसम्बन्धी कार्यसमूह (सीओएचओएम) ले अन्य सान्दर्भिक परिषद् कार्यसमूहहरूसँगको निकट समन्वय र सहयोगमा मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी मार्गनिदेशिकाहरूको कार्यान्वयनको निरीक्षण र फलोअप गरिरहनेछ। यसमा निम्न कार्यहरू पर्दछन् :

- सान्दर्भिक ईयू नीतिहरू र कार्यहरूमा मानवअधिकार रक्षकहरूको विषय समायोजनलाई सम्बर्द्धन गर्ने,
- उपयुक्त समयान्तरमा मार्गनिर्देशिकाहरूको कार्यान्वयन समीक्षा गर्ने,
- मानवअधिकार रक्षकहरूको सहयोगार्थ संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय संयन्त्रहरूसँग उपयुक्त अवस्थामा सहयोगका थप उपायहरूको खोजीलाई निरन्तरता दिने,
- मार्गनिर्देशिकाहरूको कार्यान्वयन गर्ने सवालमा भएका प्रगति सम्बन्धमा राजनीतिक तथा सुरक्षा समिति र इयूका स्थायी प्रतिनिधिहरूको समिति मार्फत् उपयुक्त भएमा वार्षिकरूपमा परिषद्समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्ने।

अनुसूची-४

मानवअधिकार रक्षकहरूसँग सान्दर्भिक अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय दस्तावेजहरू

- मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र
- नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र र यसको इच्छाधीन आलेख
- आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र
- यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजायविरुद्धको महासन्धि र यसको इच्छाधीन आलेख
- बालअधिकार महासन्धि र यसको इच्छाधीन आलेखहरू
- महिलाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी महासन्धि र यसको इच्छाधीन आलेख
- सबै प्रकारका जातीय विभेद उन्मूलन गर्नेसम्बन्धी महासन्धि
- जबर्जस्ती बेपत्ता पारिनबाट सबै व्यक्तिहरूको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि
- मानवअधिकारसम्बन्धी युरोपेली महासन्धि
- युरोपेली सामाजिक बडापत्र/संशोधित युरोपेली सामाजिक बडापत्र

- मानव र जन अधिकारका लागि अफ्रिकन बडापत्र
- मानवअधिकारसम्बन्धी अमेरिकी महासन्धि
- जेनेभा महासन्धिहरू र तिनका अतिरिक्त आलेखहरू
- शरणार्थीहरूको अवस्थासम्बन्धी महासन्धि (१९५१ र यसको आलेख (१९६७)
- अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको रोम विधान
- विश्वव्यापीरूपमा मान्यता प्राप्त मानवअधिकार र मौलिक स्वतन्त्रताहरूको प्रबर्द्धन र संरक्षण गर्न व्यक्ति, समूह र समाजका अङ्गहरूको अधिकार र दायित्वसम्बन्धी घोषणापत्र (मानवअधिकार रक्षकहरूसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घको घोषणापत्र)
- संरक्षणको सुनिश्चितताका लागि- मानवअधिकार रक्षकसम्बन्धी युरोपेली सङ्घ (ईयू) को मार्गनिर्देशिका

अनुसूची-५

पेरिस घोषणापत्र

मानवअधिकार रक्षकहरूहरूको सम्मेलन

१० डिसेम्वर १९९८

हामी मानवअधिकार रक्षकहरू,

१. १० डिसेम्बर १९९८ का दिन संयुक्त राष्ट्रसङ्घका सदस्य राष्ट्रहरूले मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र पारित गरेकै ऐतिहासिक महत्वको स्थल प्याल डी सेलोमा उक्त घोषणापत्रको ५० औँ वार्षिकोत्सव मनाउन विश्व सम्मलेनमा उपस्थित भएका छौँ।

२. हामीहरू आफ्ना दैनिक जीवनमा मानवअधिकारको संरक्षणको निम्ति अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संयन्त्रहरूमा प्रत्याभूत अधिकारहरूको भावना विश्वभरि नै व्यवहारमा लागू गरिएको सुनिश्चित गर्न कटिबद्ध छौँ।

३. मानवअधिकार विश्वव्यापी, अविभाज्य र अहरणीय हुनुका साथै हामीहरू र

हाम्रा सन्ततिहरूलाई एकै ठाउँमा ल्याउने, सबै पुरुष, महिला र बालबालिकाको जन्मसिद्ध अधिकार र मानव जातिको संस्कार हो भन्ने कुरामा हामी जोड दिन्छौँ।

४. हामीहरू, विगत ५० वर्षमा बढ्दो सङ्ख्यामा मानवअधिकार रक्षकहरूले गरेको कार्यहरूको निम्त, नयाँ सम्भावनाहरू उजागर गर्नका साथै राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा मानवअधिकार रक्षकहरूको प्रभावलाई उललेखनीयरूपमा सुदृढ तुल्याएको यथार्थलाई स्वागत गर्दछौँ।

५. हामीहरू यो कुरामा विश्वास गर्दछौँ- मानवअधिकार विश्वव्यापी घोषणापत्र सबे देश तथा जनताहरूको उपलब्धिको परिचायक हो, जसले वर्तमान तथा भाविष्यको निम्ति मानव गरिमासहित समाजमा बाँच्नको निम्ति आवश्यक सिद्धान्तहरू स्थापित गर्नका साथै मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रलाई एउटा विवादरहित, नैतिक तथा कानुनी दस्तावेजको रूपमा स्थापित गर्दछ।

६. हामीहरू यो कुराको बोध गर्दछौँ- मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी गरिएको ५० वर्ष यता पनि मानवअधिकारको उपेक्षा र अवहेलना दैनिक वास्तविकता भएको छ, जसमा कैयौँ व्यक्तिहरू प्रताडित हुन बाध्य छन्। साथै मानवअधिकार उल्लङ्घनको नमूना बढ्दोरूपमा विविध र जटिल हुँदै गइरहेको छ, जसमा विश्व बजारिकरणको सन्दर्भमा, विशेष गरी आर्थिक पक्ष लगायत विविध अन्य पक्षहरूले कार्य गरिरहेका छन्।

७. हामीहरू यी कुराको पुष्टि गर्दछौँ:

७.१ मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय मानवअधिकारमा उल्लिखित सम्पूर्ण मानवअधिकार कार्यान्वयन गरिएको सुनिश्चित गर्ने उत्तरदायित्व सरकारहरूको हो,

७.१ भियना घोषणा र कार्य योजना (Vienna Declaration and Plan of Action) मा उल्लेख गरिएबमोजिम मानवअधिकार अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको सरोकारको विषय हुनुका साथै ती अधिकारहरू व्यवहारमा लागू गर्नका निम्ति, त्यस समुदायका सबै अन्तरसरकारी र सङ्गठनहरू,

वित्तीय संस्थाहरू, बहुराष्ट्रिय संस्थान तथा निजी व्यवसायहरूले कार्य गर्नुपर्दछ।

७.३ मानवअधिकार विश्वव्यापी घोषणापत्र र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय मानवअधिकार संयन्त्रहरूमा उल्लिखित अधिकार ती दस्तावेजहरू बमोजिम नै सुरक्षित र प्रबर्द्धन गर्नु प्रत्येक व्यक्तिको अधिकार हो।

८. हामी, विभिन्न देशमा मानवअधिकार उल्लङ्घनको नाटकीय वास्तविकता र ती देशहरूले आफ्नो अन्तर्राष्ट्रिय छविको निम्ति गर्ने मीठा भाषणहरूको बीचको असामञ्जस्यताको, निन्दा गर्दछौँ।

९. हामी सांस्कृतिक, धार्मिक र ऐतिहासिक विशेषताको नाममा वा निश्चित राष्ट्रिय सुरक्षाको सवालको नाममा गलत तरिकाले आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा विकासको अधिकार विरुद्ध नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरूलाई उभ्याउने तथा आर्थिक, सामाजिक सांस्कृतिक तथा विकासको अधिकारलाई अस्वीकार गर्ने केही राष्ट्रहरूको प्रयासको निन्दा गर्छौँ।

१०. हामी, आर्थिक तथा सामाजिक असुरक्षाको निन्दा गर्छौँ, जुन असुरक्षा, आफ्नो गम्भीरतम् उच्च गरीबी र अवहेलनाको रूपमा प्रकट भई, मानवअधिकार उल्लङ्घनको रूप लिन्छ। हामी यो कुरामा जोड दिन्छौँ कि उच्च गरीबीको चपेटामा रहनुपरेका व्यक्तिहरू, सबै किसिमका मानवअधिकार उल्लङ्घनमा पर्नेहरूमध्ये प्रमुख हुन् तथा बाँच्नको निम्ति उनीहरूले दैनिकरूपमा गर्नुपरेको सङ्घर्षले उनीहरूलाई मानवअधिकार रक्षकहरूको श्रेणीमा ल्याउँदछ।

११. हामी सरकारहरूले दण्डहीनतालाई अन्त्य गर्न नसकेको कुराको निन्दा गर्दछौँ जसले मानवअधिकार प्रतिको पूर्ण सम्मानमा बाधाको रूपमा काम गर्नका साथै मानवअधिकार रक्षकहरूको कार्यमा पनि बाधा ल्याउँछ। हामी अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी अदालतको स्थापनाको स्वागत गर्दछौँ तथा राज्यहरूलाई त्यसको विधान तुरुन्त अनुमोदन गरी, उक्त अदालतले सक्षमतापूर्वक प्रभावकारी कार्य सुनिश्चित गर्न आह्वान गर्दछौँ।

१२. हामी यो कुराको पुष्टि गर्दछौं कि मानवअधिकारहरूको प्राप्ति, हिजो जस्तै आज पनि हामी बाँच्ने, काम गर्ने र क्रियाशील रहने कार्यको साझा उद्देश्य हो तथा हामी यो विश्वासमा अडिग छौं कि सबैको मानवअधिकारको प्राप्ति नभएसम्म हामीले चाहेको शान्ति एवम् सुरक्षा प्राप्य नै रहन्छ।

१३. हामी सबैलाई व्यक्तिगत वा सामूहिकरूपमा मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संयन्त्रहरू, विशेषगरी संयुक्त राष्ट्रसङ्घले ग्रहण गरेको मानवअधिकार रक्षकहरूको सुरक्षासम्बन्धी घोषणापत्रको कार्यान्वयनको निम्ति योगदान गर्न आह्वान गर्दछौं।

१४. हामी यो कुराप्रति खेद व्यक्त गर्दछौं कि विश्वका मानवअधिकार रक्षकहरूको सङ्ख्या र प्रभावमा वृद्धि सँगसँगै, तिनलाई दबाउन गरिएका प्रयोग पनि नियोजित हुँदै आइरहेका छन्।

१५. हामी यो कुराप्रति खेद व्यक्त गर्दछौं कि ती नियोजित दमनकारी उपायहरूले गर्दा केही देशहरूमा महिला तथा पुरुषहरूले राष्ट्रिय स्तरमा मानवअधिकार र मौलिक हकको संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्न पाएका छैनन्।

१६. हामी विशेष गरी यो कुराको निन्दा गर्दछौं कि मानवअधिकार रक्षकहरू, तिनको आँखाको तारा बनेका छन् जसको शासन र अभ्यासहरूको विरोध त्यस्ता रक्षकहरूले गर्दछन् तथा उनीहरू आफ्नो प्रतिवद्धताको कारणले हत्या, जबरजस्ती बेपत्ता पारिने घटना, यातना, स्वेच्छाचारी थुनुवा, निष्पक्ष सुनुवाइको अधिकारको उल्लङ्घन, अभिव्यक्ति, विचार, मेलजोल, भेला हुने प्रदर्शनी गर्ने, अभियान चलाउने, गोप्यताको अधिकार, रोजगारको अधिकार, रोजगार दिने अधिकार, घर बनाउने, शिक्षा, संस्कृतिको अधिकारहरूको उल्लङ्घनमा पर्नका साथै बढ्दो रूपमा आफ्नो गाउँ छाड्न बाध्य पारिने वा जबरजस्ती विस्थापित गरिने वा अमानवीय र अपमानजनक स्थितिमा रहन बाध्य पारिने जस्ता घटनाहरूको शिकार हुन्छन्।

१७. हामी प्रसारपूर्व परीक्षण तथा प्रकाशनहरू जफत गर्ने, बदनाम गर्ने, प्रशासनिक तथा प्रहरी हताशा, तर्साउने, फौजदारी अभियोगमा फसाउने, "आतङ्कवादी" समूहहरूसँग सम्बद्ध भएको देखाउने, सङ्घ संस्था खोल्न वा दर्ता गर्न निषेध गर्ने, सूचनासम्मको पहुँच र तिनको प्रवाहको अधिकारहरूमा

कानुनी तथा प्रशासनकीय व्यवधान खडा गर्ने, आर्थिक सहायता लिने तथा तिनको प्रयोग गर्ने कार्यमा निगरानी तथा नियन्त्रण राख्ने, सरकारबाट सरकार(नियन्त्रित गैरसरकारी संस्थाहरू खडा गर्ने, आपतकालीन स्थिति वा सार्वजनिक सुरक्षा आवश्यकताहरूमा निर्भर रहने, तथा मानवअधिकार रक्षकहरू विरुद्ध मानवअधिकार उल्लङ्घन गर्नेहरूप्रति दण्डहीनताको अभ्यास लगायत सरकारहरूले मानवअधिकार रक्षकहरूको सही कार्य रोक्नको निमित्त सुनियोजित अभ्यास र उपायहरूमा गरेको बृद्धि निन्दा गर्दछौं।

१८. हामी उनीहरूका अधिकारहरूप्रति आफ्नो ऐक्यबद्धता प्रदर्शन गर्छौं। जो दमनका कारण मानवअधिकार संरक्षणको निम्ति सृजित संयन्त्रहरूसम्म पुग्न सक्दैनन्।

१९. हामी सरकारहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानुनहरूअन्तर्गत आफ्नो दायित्व पूरा गर्न र मानवअधिकार रक्षकहरूको स्वतन्त्रतापूर्वक कार्य गर्ने अधिकारप्रति सम्मान व्यक्त गर्न र तिनको सम्मान गरिएको सुनिश्चित गर्न आह्वान गर्दछौं। र तिनको निम्ति निम्नलिखित कार्यहरू गर्न जोड दिन्छौं।

१९.१ मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र र आफूले हस्ताक्षण गरेका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय मानवअधिकार संयन्त्रहरू बमोजिम मानवअधिकार संरक्षण र प्रबर्द्धन गर्ने स्वतन्त्र र प्रभावशाली अभ्यासमा बाधा खडा नगर्ने आफ्ना दायित्व पूरा गर्न,

१९.२ विशेष गरी आफ्ना राष्ट्रिय कानुनहरू मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र तथा अन्तर्राष्ट्रिय एवम् क्षेत्रीय मानवअधिकार संयन्त्रहरू बमोजिम उक्त अधिकारको प्रत्याभूति गर्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्न तथा ती अधिकारहरूको अभ्यास गर्नेहरूको संरक्षण गर्न र,

१९.३ राज्यहरूको क्रियाकलाप वा हेलचेक्र्याइँ विरुद्धका साथै सशस्त्र समूह, निजी समूह वा व्यक्तिहरूबाट हुने हिंसा तथा मानवीय गरिमामा चोट पुऱ्याइने खालका घटनाहरूबाट सुरक्षा प्रदान गर्न।

२०. हामीहरू क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई मानवअधिकार रक्षकहरूको सुरक्षा गर्न तथा त्यसको निम्ति त्यस्ता रक्षकहरूको स्वतन्त्रतापूर्वक कार्य गर्ने अधिकारको प्रभावशाली प्रत्याभूति गर्न तथा तिनलाई हरेक किसिमका दमनबाट सुरक्षा दिन, आवश्यक संयन्त्रहरू स्थापना गर्न आह्वान गर्दछौं, र त्यसको निम्ति-

२०.१ संयुक्त राष्ट्रसङ्घको साधारण सभाले अन्ततः १० डिसेम्बर १९९८ का दिन मानवअधिकार रक्षकहरूको सुरक्षाको निम्ति ग्रहण गरेको घोषणाको स्वागत गर्दछौं जसको तयारी १३ वर्षदेखि चलिरहेको थियो।

२०.२ हामीहरू राज्यहरूलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा उक्त घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिएको सुनिश्चित गर्न, अविलम्ब आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्न आह्वान गर्दछौं।

२१. हामीहरू यो कुराको पुनर्पुष्टि गर्दछौं कि मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा उल्लिखित अधिकारहरूको प्राप्ति सबैको दायित्व हो, साथै हामीहरू निजी व्यापारी संस्था, बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरू तथा अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरूलाई, तिनको रणनीति तथा परियोजनाहरूले नागरिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक तथा सामाजिक अधिकारहरूको प्राप्तितर्फ योगदान गर्ने र मानवअधिकार रक्षकहरूको कार्य गर्ने स्वतन्त्रतामा व्यवधान नपुऱ्याउनेतर्फ योगदान गरेको सुनिश्चित गर्न आह्वान गर्दछौं।

२२. अन्त्यमा हामीहरू सबै उमेरका तथा समाजका, सबै पक्षका महिला तथा पुरुषहरूलाई आ-आफ्नो समाजको दैनिक जीवनमा मानवअधिकारप्रति सम्मान हुने र अधिकारहरूको प्रबर्द्धन हुने कार्यमा संलग्न हुनु जोड दिनुका साथै वर्तमान एवम् भावी पुस्ताका निम्ति मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रले राखेको उच्च आकाङ्क्षालाई, कार्यान्वयन गर्नको निम्ति हाम्रो प्रयासमा सरिक हुन आह्वान गर्दछौं।

इन्सेक पुस्तक नं. १३७/२०६७

अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र (इन्सेक)

कलङ्की, स्यूचाटार, पो.व.नं. २७२६, काठमाडौं
फोन: ४२७८७७०, फ्याक्स: ४२७०५५१
इमेल: insec@insec.org.np वेवसाइट: www.inseconline.org